# DISSERTATIO

## POLITICO-MEDICA INAUGURALIS,

DE

CURA PUBLICA, IN CIVITATE GRONINGANA, INPRIMIS AD CIVES SANOS ET SALVOS SERVANDOS, TUM VETERIORI, TUM RECENTIORI AEVO, HABITA.

auctore

HENRICO NANNINGA.

# DISSERTATIO
POLITICO-MEDICA INAUGURALIS.

# DISSERTATIO

## POLITICO-MEDICA INAUGURALIS,

DE

CURA PUBLICA, IN CIVITATE GRONINGANA, IN-
PRIMIS AD CIVES SANOS ET SALVOS SERVAN-
DOS, TUM VETERIORI, TUM RECENTIORI
AEVO, HABITA,

QUAM,

FAVENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE

*RECTORIS MAGNIFICI*

**BARTHOLDI HENRICI LULOFS,**

*Jur. Utr. Doct., in Facult. Phil. ac Liter. Human. Prof. Ord.*

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU,

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS MEDICAE DECRETO,

*Pro Gradu Doctoris,*

SUMMISQUE IN MEDICINA HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,

IN ACADEMIA GRONINGANA,

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

PUBLICO FACULTATIS EXAMINI SUBMITTIT


**HENRICUS NANNINGA,**

*Oldambtinus ex Pago Veendam.*


A. DIEM SATURNI XXII DEC. MDCCCXXXVIII. HORA XII.


GRONINGAE,

Apud Viduam M. VAN HEIJNINGEN BOSCH et FILIUM.

Homines ad Deos nullà se propius accedunt, quam salutem hominibus dando.

CICERO.

PATRI CARISSIMO

**A. W. NANNINGA,**
*Med. Doct. atque Obstetricatori.*

SACRUM.

# PRAEFATIO.

---

*Cum, Specimine Academico conscripto, legi satisfecerim et huic almae Musarum sedi valedicturus sim, superest solemne illud mihique optatissimum, ut laetum gratumque tester animum, quod non possum non, si respiciens curriculum Academicum praeterlapsum ipsamque Dissertationem, recolligam tot tantaque, quae mihi contigerunt beneficia et benevolentiae testimonia.*

*Primum itaque ad Vos, Viri Clarissimi! me converto, qui mihi in studiis Mathematicis et Physicis Praeceptores fuistis eximii; accipiatis gratias bene meritas pro institutione Vestra egregia, cujus nunquam immemor ero.*

*Omnino vero gravissimum existimo officium, ut Vobis, Viri Clarissimi! qui scientia et arte medica me imbuistis, pro Vestris praeceptis et consiliis, laude mea majoribus, gratias offeram sinceras.*

*Gratissimo inprimis sensu moveor, si recordor, quid Tibi, Vir Clarissime! S. E. Stra-*

—

*TINGH praeterea debeo, qui in hac Dissertatione perficienda tuam curam et operam mihi non denegavisti; accipias, quaeso, pro hoc favore insigni gratias quas habeo maximas.*

*Quae si commemorem, non silentio praeterire possum, laborem haud levem, quem Tu, Vir Doctissime G. ACKER STRATINGH! habuisti, sub auspiciis Patrui tui, Praeceptoris maxime venerandi, in Dissertationis argumento colligendo et ordinando; valdequam hoc amicitiae testimonio, nec non familiaritate, qua me coluisti et occasione, quam mihi praebuisti in aegrotis visitandis, me devinctum sentire non est quod moneam.*

*Publicas etiam gratias habere non nequeo Tibi, Vir Amplissime! R. LOHMAN, Senatus Groningani Actuario, qui tanta humanitate aditum ad Tabulas urbis et sic occasionem huic opusculo componendo praebuisti adeo facilem.*

*Denique ne credas Tui esse immemorem, Vir Doctissime P. TRESLING! cujus familiaritate et occasione aegrotos visitandi frui. mihi quoque licebat.*

*Valeatis omnes igitur Viri Clarissimi! Valeatis Viri Doctissimi!*

*Et tandem vos Commilitones optimi! inprimis Amici integerrimi! Valete!*

# DISSERTATIO
## POLITICO-MEDICA INAUGURALIS,

DE

## CURA PUBLICA, IN CIVITATE GRONINGANA, INPRIMIS AD CIVES SANOS ET SALVOS SERVANDOS, TUM VETERIORI, TUM RECENTIORI AEVO, HABITA.

---

### INTRODUCTIO.

Nemo sane est, quin agnoscat, quam salutaris, imo necessaria sit publica civium sanitatis cura gerenda. Perplurima sunt, quae a medicis singulis, etsi conspirantibus, hac in re perfici nequeunt, sed auctoritatem et opem flagitant Magistratus potentioris. Multum autem abest, quin *Medicina Politica*, uti haec disciplinae medicae pars vocatur, ita in nostra Patria sit exculta, ac in vicinis Galliae et Germaniae regnis, ut pari passu cum arte medendi progressus fecerit. Deest hucusque Codex

Medico-Politicus generalis; leges quidem perplures sunt latae et publici juris factae, curam rei medicae gerentes, sed in systema nondum redactae, quod tale nomen meretur. In fine ultimi aevi, renovatâ totius Reipublicae regiminis formâ, Viri solertissimi etiam Medicinae politicae instaurandæ utilitatem et necessitatem intellexerunt et hanc rem susceperunt. Sic Doct. H. A. BAKE opere egregio Cl. J. P. FRANK de Regimine politico-medico in linguam vernaculam translato et aucto edendo (1), multum ad hunc scopum attingendum contribuere tentavit. Cl. M. VAN GEUNS, hujus urbis antea et dein *Ultrajecti* Archiater et Medicinam docens, de industria ibi de publicâ civium sanitate tuendâ orationem habuit, etiam a Doct. BAKE sermone vernaculo editam (2). *Amstelodami* de Collegio sanitatis publicae curam gerente in hac urbe instaurando et norma medico-politica constituenda Viri doct. et humanissimi omnem operam impenderunt, uti ex eximio horum labore patet (3); nonnulli

(1) J. P. FRANK, *Geneeskundige Staatsregeling* enz. *vertaald en met aanmerkingen vermeerderd door* H. A. BAKE, Leyden 1787.

(2) *De Staatkundige handhaving van der ingezetenen gezondheid en leven aangeprezen*, *en in eenige proeven voorgedragen door* MATTHIAS VAN GEUNS, Med. Doct., Prof., Archiater enz. te Utrecht, *uit het latijn vertaald door* H. A. BAKE, Med. Doct. enz. Amst. 1801.

(3) *Verzameling van stukken*, *betrekkelijk de aanstelling eener Commissie van Geneeskundig Toeverzigt te Amsterdam*, Amst. 1798.

Medici Amstelodamenses iam tunc hujusmodi Regimen in totius Reipublicae commodum constituere proposuerunt. Verum haec conamina optatos non tulerunt fructus, sed plurima irrita fuerunt, uti Doct. C. J. NIEUWENHUIJS, Medicus Amstelodamensis, in Topographia hujus urbis medica conquestus est (4). Inter ea tamen, quae Reipublicae restauratae debemus, certe utilissima dicenda est Collegiorum medicorum Provincialium constitutio anno 1801. Ceterum irriti etiam fuerunt labores Collegii Medicorum principum, dein ad reformandam Medicinam politicam, in totius regni Belgici emolumentum, *Sylvae Ducis* anno 1828 (5) convocatorum, ex jussu Regis Augustissimi, quo nemo magis hujus rei necessitatem perspexit; tumultus in Belgio meridionali oborti, uti tot plura perturbaverunt, haec pia vota etiam frustrati sunt.

Mansit itaque Medicina politica vitiosa; nec mirum undique rursus voces audiri, quae huic medelam afferri flagitant. Nonnulli vel hunc in finem optime succurrere putant studio diligentiori hujus disciplinae. Ita hunc campum vastum sed certe fertilissimum jam elaborare inceperunt, cum legibus politico-medicis variis sparsisqne colligendis et eden-

(4) *Proeve eener Geneeskundige Plaatsbeschrijving der stad Amsterdam* enz., Amsterd. 1816, D. I. *Voorr.* p. 7.

(5) Acta hujus Collegii etiam typis sunt expressa.

dis (6), tum Diario politico-medico redigendo (7), ut ex illis, quae adsint, melius cognitis, pateat, quae desiderentur, et occasio praebeatur, qua de industria haec res tractari queat. Fretus opinione me huic scopo omnino utili etiam aliquid collaturum saltem materiem non omni momento destitutam tractaturum esse, si pro Dissertatione ea, quae ad Medicinam politicam Civitatis *Groninganae* pertinent, perscrutarer, congererem et exhiberem, datam mihi hujus rei occasionem gratissimam arripere non dubitavi. Ne tamen fines Dissertationis nimis excederentur, ex Medicinae politicae satis lato ambitu, hanc modo partem tractandam elegi, quae spectat curam diaeteticam et prophylacticam civium, reliqua quae supersunt de cura magis therapeutica, de re medica exercenda, etc. aliis investiganda relinquens. Hoc argumentum simul historice elaborare, ita ut quae a pristinis aevis ad recentissima tempora hac in re sunt ordinata, enarrentur, non solum scitu dignum, sed etium utile fore existimavi, cum ita certiores reddamur, quid peractum, quid neglectum et quomodo hac in re cultura humana progressa sit, imo et le-

---

(6) *Verzameling van Wetten, Besluiten en Reglementen, betrekkelijk de Burgerlijke Geneeskundige dienst in het Koningrijk der Nederlanden*, 's Gravenh. 1836.

(7) *Wenken en meeningen omtrent Geneeskundige Staatsregeling enz.*, *door* J. P. Heije.

ges antiquae adhuc nobis non raro exempla praebeant eximia. Quod inde redundaret emolumentum, satis saltem compensaturum putavi arduum laborem, quem in perscrutandis vetustis legibus et decretis obire opus erat. Quemadmodum quaeque urbs pro ipsius situ et statu, pro civium vivendi et agendi ratione, pro regiminis forma etc. suam habet et postulat Hygieinam publicam, ab ejus incolis et inprimis medicis ibi artem excercentibus prae ceteris cognoscendam, ideo talis historia politico-medica, quam hic tradere mihi proposui, de Civitate *Groninga* inclyta, cujus Magistratus olim fere omni gaudebat potestate, omnino, ni fallor, suum locum occupare meretur, et inprimis artem medicam ibi colentibus non nisi accepta esse potest.

In tradendis itaque iis, quae ad civium sanitatem publicam tuendam Magistratus fecerit, hunc ordinem sequar: Dicam 1°. de salubritate urbis tuenda, 2°. de potulentorum et alimentorum cura, 3°. de morborum epidemicorum et contagiosorum propagatione et dispersione arcenda, 4°. de civibus salvis servandis a laesionibus externis, et 5°. praeterea addam lingua vernacula integras leges medico-politicas nunc vigentes nec nonnulla antiqua memorabilia decreta, ut haec accuratius inspici et cognosci possint.

# CAPUT I.

## DE URBIS SALUBRITATE TUENDA.

Quicunque urbem *Groningam* inspiciat, occupantem solum arenosum editius in fine clivi, e *Drenthia* se extendentis seu dorsi *Hondsrug* vulgo vocati, inter prata quidem argilloso-turfosa depressiora, sed semper viridescentia, ubi ambo flumina *Aa* et *Hunesa* olim dicta, hodie *Horensche* et *Drentsche diep*, ad utrumque hujus dorsi latus et per urbem decurrentia, confluunt — non potest, quin hunc locum satis salubrem, amoenum et aptum habitationis habeat (8). Nec mirum igitur urbis situm laude omnino dignum censuisse quondam Cl. VAN DOEVEREN, adeo ut hic valerent verba, quibus FURIUS CAMILLUS, Romanam plebem retenturus, ne incensam ac dirutam per Gal-

---

(8) Conf. de situ urbis Groningae UBBO EMMIUS, *de agro Frisiae inter Lavic. et Amas. deque urbe Groninga*, fol. 14.

los urbem *Romam* relinqueret atque *Vejos* commigraret, situm *Romae* commendavit. » Non sine causa (haec sunt verba, quae paucis mutatis ex Livio adduxit) Dii hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt, saluberrimum collem, flumina opportuna, quo ex vicinis locis fruges devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates nec expositum nimia propinquitate ad periculum classium externarum; regionis hujus medium ad incrementum urbis natum unice locum" (9). Falletur tamen, qui hunc situm prorsus naturalem haberet. Ambo enim illa flumina olim, uti noster Emmius (l c.) docet, et ex aliis patet documentis, majori minorive distantia ab urbe hanc circumibant et dein confluebant. Majorum industriae indefessae debemus horum fluminum ad civitatem derivationem adeo landandam, etiam propter salubritatem urbis inde magnopere auctam. Quamvis enim inprimis ad hoc opus vere ingens Magistratus Groninganus sit incitatus ad urbem sic commercio magis opportunam ut et magis securam reddendam, tamen vix dubitari licet, ipsum etiam ante oculos habuisse emolumen-

---

(9) G. van Doeveren, *Sermo Acad. de Sanitatis Groningae praesidiis, ex urbis Hist. nat. derivandis*, Gron. 1770, p. 32, a Doct. M. van Geuns transl. p. 33, Conf. Livii *Hist.*, Dec. I. lib. V fine.

tum insigne, quod praeterea urbs ex derivatione horum amnium capere posset. Ita enim jam semper aquae ruentis optata copia est praedita, ad quam comparandam praesertim veteres tantam impenderunt operam, aquaeductus, nunc adhuc in ruderibus admirandos, struxerunt, ne urbes ex aquae penuria interierent, uti exempla non rara, fluminibus aut fontibus carentibus vel exarescentibus, docuerunt. Quando illa derivatio peracta sit, non ita constat; prior fluvii *Aae* adeo vetusta videtur, ut fugiat omnem memoriam, nec nisi ex ipsius fluminis reliquiis, quae ad occidentem urbis in solo supersunt, cognosci possit; posterior *Hunesae* vix seculi decimi quinti initio perfecta fuisse computatur. Quidquid sit, huic urbis situi, jam ex natura admodum idoneo, sed artis ope omnino exornato tribuendum videtur ipsius insigne, quod hodie offert, incrementum.

Inter prima sanitatis praesidia, in nostra Patria propter climatis et soli naturam non impune negligenda, pertinet munditia. Nulla certe regio, nulla gens huic magis studet, quam nostra Batava, adeo curiose vel huic indulgens, ut famam inde sibi conciliaverit, et certe etiam necessitate edocta, imo coacta potius, quam ex consuetudine solum huic propensa. Ad hanc munditiam urbis adeo necessariam consequendam omnino juvat situs urbis declivis versus flumina praedicta,

quae fossa conjuncta olim urbem totam cingebant, nunc adhuc urbem veterem ambiunt, ita ut cloacae et aquaeductus ex urbe interiore in hosce amnes, qui vulgo *diepen* nuncupantur, exonerari possint. Cum vero cloacarum et aquaeductuum ope modo pro parte sordes aquosae ex plateis et aedibus amoverentur et solidiores restarent, alio modo erat urbs illis expurganda. Ab omni aevo, quo urbs florere inceperit, jam Magistratus ad hanc rem attendit et incommodis, ex sordium accumulatione obortis, mederi tentavit (10). Eo tempore quo cives Groningani non solum mercaturae et opificiis variis, sed etiam agriculturae operam dabant, prorsus alia erat urbis facies quam hodierna. Sues, uti ex Codice Groningano,

---

(10) Tam veteribus quam recentioribus semper res fuit maximi momenti urbium depuratio a sordibus. *Romae* fossae et cloacae — hae a TARQUINIO PRISCO et SUPERBO, hinc immortale nomen adeptis, exstructae — suos habuerunt Deas et Deos, Deum *Sterquilinum*, Deam *Cloacinam*, *Mephitinam*. Viri maxime insignes inter veteres non dedignati sunt, cloacarum curam gerere, uti *Thebis* EPAMINONDAS, *Romae* CICERO et AGRIPPA. Quamdiu rite conservabantur, urbs salubris erat; at Barbarorum impetu aquaeductus destruebantur, cloacae non curabantur et aër urbis ingentis effluviis putridis inficiebatur. Parisiorum urbem *Lutetiam* a luti colluvie, unde nomen accepit, liberare Rex LUDOVICUS XIV a gloria sua non alienum censuit. De cloacis urbis Parisiensis multi viri eximii meruerunt et etiam NAPOLEON attentione sua non indignas habuit; sed haec urbs caret aqua fluente ad sordium ductus diluendos et salubriores reddendos. Homines cum vitae periculo in angustas illas cloacas descendere debent, ut purgentur et impediatur, quo minus omni decennio morbus pestilentialis hanc urbem amplissimam infestet.

anno 1425 renovato, patet (11), per magnam anni partem libere per vias nondum omnes stratas currebant et limo et fimo volutabantur; pecudes per plateas urbem exibant ad prata et redibant ad stabula; ante domus, plerasque modo ligno et argilla, ditiorum solum lateribus constructas, sterquilinia prostabant — brevi, talis erat urbis facies, qualis adhuc in pagis *Drenthiae* et *Westerwoldiae* et oppidulis rusticis *Twentiae* etc. conspicitur. Primas ad urbis munditiam promovendam a Senatu Groningano leges latas reperimus anno 1497, quibus decretum est: Nemo urbis aquaeductus aut canales impediat; quisque fimum et sordes extra portas in civium agrum communem (*buurmande*) abducat; nec e domo in plateas efferat, nisi ante solis occasum extra urbem in agrum communem deferat; ubi tramites (*rijpen*) desunt in plateis, hasce quisque ad dimidiam latitudinem et ad totam longitudinem ipsius aedium — et ubi tramites adsunt, hosce purget; plateas ita purget, ut omnes primo die vulgari diem solis insequente mundae inveniantur; et tandem: nemo per plateas sues habeat (12).

(11) *Stadboek van Groningen* van 1425, B. V. Art. 38.

(12) Haec Senatus decreta inveniuntur in Appendice Codicis Groningani manu scripti, in Bibliotheca Academiae Groninganae conservati, dum in Codice edito aliisque manu scriptis visis desint. Co-

Plurima dein nova aut repetita publicata sunt decreta de urbe ipsiusque plateis, foris aliisque locis publicis purgandis (13). Ex hisce elucescit, extra urbem primum plura, dein (1635) duo, nempe extra Portam a *Grue* dictam et portam *Orientalem*, publica fuisse loca, quorum ultimus superest, et viris mandatum, primum modo 6, postea 9 (1668), dein 12 (1669) et tandem 14, cum suis vehiculis, antea bis, jam ter per hebdomadem, omnes sordes totius urbis in pla-

---

dex nimirum Groninganus praeter leges vetustissimas, anno 1425 de novo stabilitas, varias pro variis libris manu scriptis continet additas leges deinceps latas aut reformatas; Senatus vero decreta, cum manu scripta in ipsius Actis (*Stads Resolutieboeken*), cum typo expressa et publicata (*Stads Ordonnantien*, *Plakaten* etc.), in urbis Tabulis (*Archiven*) alibique obvia, non nisi cum saeculo 17mo incipiunt; hinc historicae inquisitiones hac in re vulgo illud tempus non antecedunt, cum ex hisce decretis praesertim materies haurienda sit. — Brevitatis causa (quod hic adnotare liceat) *Senatus decreta* per litteras *S. D.* et *Senatus decreta publicata* per litteras *S. D. P.* indicabuntur.

(13) Uti *S. D. P.* 21 Oct. 1623, 24 Apr. 1624, 1 Sept. 1629, 16 Jan. 1634, 15 Febr. 1635, 18 Nov. 1654, 12 Oct. 1657, 1 Dec. 1658, 30 Oct. et 3 Nov. 1660, 8 Oct. 1661, 1663, 1 Jan. et 11 Aug. 1666, 15 Apr. 1668, 19 Jan. 1669, 31 Mart. 1671, 21 Jun. et 21 Jul. 1675, 24 Mart. 1681, 16 Maj., 21 Jul., 30 Sept. et 10 Oct. 1681, 1683, 17 Apr. 1684, 1 Oct. 1694, 25 Febr. 1697, 24 Jan. 1700, 2 Nov. 1701, 18 Oct. 1703, 10 Nov. 1704, 31 Mart. 1713, 28 Nov. 1726, 3 Jan. 1727, 31 Maj. 1728, 10 Febr. 1730, 24 Dec. 1731, 31 Mart. 1756, 17 Jan. 1797, 29 Jan. 1798, 10 Oct. 1808 et tandem *Reglement van Politie voor de Gemeente Groningen*, gepubl. 18 Nov. 1822, Hoofdst. III, continens constitutiones politicas hodie vigentes de urbe purganda; Art. 77 postea secundum *S. D. P.* 15 Oct. 1835 solum est mutatus.

teis conversas aut ex aedibus ibi in vasis collectas illuc auferre, ut in laetamen ulterius convertantur et sic devehantur. Hunc in finem civibus jussum, ut saltem semel per hebdomadem, diebus statutis, plateas verrant et tramites abstergant, aquaeductus et cloacas (*goten en riolen*) ante et juxta aedes purgent, tales, quae inter aedes adsunt (*wanden*), antea semel, post 1835 bis per annum; nullas sordes in fora, plateas, pontes, aquaeductus, amnes aliaque loca publica projiciant, sed domi conservent in vasis et haec exhibeant sordium vectoribus; porro vetitum latrinas habere, quae in urbis aquaeductus (exceptis amnibus) exonerantur, alvum aut vesicam evacuare in plateis, nisi locis huc publice dispositis, uti sub pontibus et in cellulis, quae plures post annum 1826 fatalem in vicis pauperum circa moenia sunt locatae, etc. — Ita urbis purgatio cum laetaminis praeparatione duplici scopo conjuncta est, non nisi insigni urbis emolumento et lucro, quippe quae ex venditione harum sordium, laetamen optimum praebentium, ad ipsius colonias excolendas, fructus adhuc carpit non mediocres, adeo ut non immerito stercus hic in aurum conversum vulgo dicatur. Sterquilinium ipsum extra portam *Orientalem* recentius post epidemiam anni 1826 ob foetorem et adspectum ingratum muro ligneo arbustisque cinctum est.

Quicunque haecce decreta iterata de urbe sordibus purganda (quorum hic modo summam attuli) legat, non potest non animadvertere insignem, quam Magistratus hac de re gessit curam, sed etiam quam difficilis vere herculeus sit talis labor, ut ex repetitis querelis videndum, quas de legum negligentia hisce praemittere coactus erat Senatus, ita expertus multo molestius esse leges tueri quam dare (14). Nec desunt hodie, veluti primum in urbem venientes, qui de sordium colluvie, in urbis plateis, hyeme tempo-

---

(14) *S. D. P.* 15 April 1668. „Alzoo wy daegelyk bevinden, dat de merkten, straeten, cingels midtsgaeders alle andere publycke plaetsen ende stegen dezer stadt, hoe langer hoe meerder met allerhande dreck ende vuylnisse worden besmeten, waerdoor niet alleene de lucht met eene vuile ende schadelycke stanck wordt infecteert, de gedaente ende aanschouw der publycque plaetsen schandelyk ontciert, maer ook de passagie derselver tot een algemeyn ongeryf der ingesetenen belediget; soo ist." etc.

*S. D. P.* 24 Dec. 1731. „Nademaale onse vorige ordres op het reinigen der straten, opruimen der canalen, ende afspoelen der rypen niet en hebben gehadt dat succes, welk wij met reden daarvan hadden mogen verwachten, zynde en blyvende de straten, de geheele stadt door, voornamentlyk in herfst en wintertyden, even morsig, ja op eenige plaatsen byna inpracticabel, tot zulk een merkelyk discieraat van deze stadt, daer nochtans dezelve even gemakkelyk na het exempel van andere steden, schoon en zuiver konde gehouden worden, dede maar een jeder, hetgeen hy behoorde en schuldig is te doen, ende hetwelk de bewoonderen van andere plaatsen, met lust ende vermaak, tot hun eigen genoegen doen, zonder bedwang van eenige poenaliteiten ende doordien het onze zeer ernstige meining is, de straten schooner te willen hebben, hebben wy tot bereiking van dit ons salutair oogmerk nodig geagt, etc."

reque humido praesertim obvia, nec in aliis urbibus, uti ferunt, reperiunda, querelas instituere solent, forsan non omnino negandas. Causa vero etiam in urbis structura et situ est quaerenda. Omne enim fere commercium per urbem vehiculorum ope locum habere debet, quoniam modo urbs vetus amne sit circumdata, nec plures adsint, quibus navi frumenta, merces aliaque bona transferri possint, uti in aliis Patriae urbibus fieri solet. Accedit, extra urbis plurimas portas solum reperiri argillosum, cujus limus, ad urbem cum curribus etc. advectus, tempore humido, et cum sordibus ibi obviis commixtus, plateas admodum lutosas et glabras reddit. Insignem huic malo medelam allatura est nova, quae jam inchoata est, platearum pavimentandarum ratio cum lapidibus superficie magis planis et magìs quadrantibus, inter quos humus non adeo retineri nec ex solo ipso exprimi potest.

In iis urbis vicis, ubi pauperes inprimis degunt, luti colluvies augetur congerie variarum rerum excrementitiarum, quas in tuguriis conservare nequeunt nec propter pigritiam, paupertatis et inmunditiae fidam comitem, ad loca hisce destinata transferre amant; — imo potius apud et ante, quam in cellulas et receptacula, hunc in finem constructa, sordes et excrementa evacuant, unde fit, ut fere semper ibi

faecum offendamus congeriem admodum nauseosam. Hoc malum inprimis locum tenet, ubi homines inferioris conditionis confertim et separatim ab aliis honestioribus civibus habitant, ubi, ut ita dicam, paupertas dominat; quo magis itaque (sin fieri posset) pauperes distribuantur et inter honoratiores vivant, eo magis horum mores sequentur, mundi et impigri evadent et huic malo, alias cura non obstante optima insanabili, medebitur.

Inter salubritatis obstacula ingratissima, sed emendatu molestissima pertinet etiam foetor, non raro fere intolerabilis, quem durante aestatis inprimis fervore diuturno aquaeductus urbis exhalant. Quamvis urbis situs ab omni parte, inprimis oriente et occidente, declivis omnino faveat materiarum aquosarum derivationi per aquaeductus ad amnem, urbem veterem cingentem, tamen cum hi aquaeductus non sint rivuli fluentes, sed, praeter aquam pluvialem, non nisi aquam sordidam, multis exuviis ex aedibus et plateis onustam vehant, non potest, quin tempore sicco haec aqua non diluta in hisce canalibus stagnet et corrumpatur, licet iterato, imo quotidie purgentur, cum mox repleantur. Hoc incommodum inprimis aestate fervida diuturna anni 1826 adeo grave fuit, ut solum ipsum, aquam sordidam absorbens, vapores foetentes fervore extricatos ederet,

nec omni cura impensa emendari potuerit, cum aqua pura fluens, qua aquaeductus eluerentur, deficeret.

In urbis parte nova revera etiam derivatio vitiosa erat accusanda. Haec enim urbis pars, amni veteris urbis circumsita, non in hunc amnem aquam effundit, sed extrorsum, et quidem, postquam aquaeductus antiqui, urbe aevi 17$^{mi}$ initio ampliata, novis tunc exstructis moenibus impediti sint, in fossam moenia cingentem per canalem, intra haec urbem ambientem (*ring-* of *barmsloot*), quo aquae decursus retardabatur. Durante tempore pluvioso, effectus hujus tardae aquae derivationis non ita conspicuus erat, sed quidem sicco, qualis erat aestas anni 1826. Hoc anno ergo illud, quantum posset, emendatum est, promovendo aquae decursu in urbe parte boreali et occidentali, aquaeductibus restauratis et ita constructis, ut aqua pura perflui possit.

Nullius vero talis emendatio magis erat necessaria, quam canalis stagnantis et in urbe finientis, *Boterdiep* dicti, cujus aqua ex multis aquaeductibus et cloacis, in illum se exonerantibus, illuvie varia implebatur et corrumpebatur, foetorem notabilem tempore calido spargens; cui certo certius solum argillosum, in hac urbis parte incipiens, suas etiam contribuebat partes. Cognitum est, epidemiam anni 1826,

ut et alias, inprimis in hac urbis parte boreali incepisse et saeviisse. Ad hosce funestos effectus diminuendos, anno 1826, iste canalis perfossus est, ut aqua amnis urbis fluentis (*het Loopende Diep*) in illum duci posset. Olim etiam ambo communicaverant, sed postea, hujus canalis parte oppleta, aquae liber meatus erat obstructus. Porro, sequenti anno 1827, amnis fluens in loco superiore etiam est perfossus et aquaeductus constructus, cujus ope aqua fluens jam per magnam urbis novae partem orientalem duci et in canalem *Boterdiep* rursus effluere potest.

Praeterea ad aquae faciliorem decursum procurandum multi aquaeductus defecti aut vitiosi renovati, nonnulli mutati, alii deleti sunt, etc. (15).

Similes causae, ac cum aquaeductibus minoribus locum habent, etiam ansam dare possunt origini effluviorum insalubrium ex fossis aut amnibus urbis. Quamvis enim legibus variis sit prohibitum, sordes qualescunque in urbis amnes projicere (16), tamen cloa-

---

(15) *Verslag van de in het jaar* 1826 *te Groningen waargenomene ziekten, door de Plaats. Comm. van Geneeskundig Toevoorzigt* enz. Aant. bl. 117.

(16) Huc pertinent Senatus decreta, quibus vetitum est, dejicere materiem ex cespitibus bituminosis seu turfis in navibus hasce vehentibus residuam aliasve sordes in amnes (*S. D. P.* 22 Jul. 1675, 2 Nov. 1701, 18 Oct. 1703); sordes in amnem prope pontem Boteranum

cae et aquaeductus tantam quotidie advehunt aquae sordidae, quin ex aedibus ad amnes sitis excrementorum humanorum copiam in amnes, ut hi, non obstante aquae renovatione et purgatione a limo, de industria instituta, fere semper, sed maxime aestate, sordibus abundent (17). Nam cum amnes, hoc anni tempore, multo minorem aquae fluentis quantitatem vehant, et, ne aqua defluat, hujus decursui cataractis clausis obex ponatur, amnes tunc in canales fere stagnantes convertuntur, in quibus aqua, ob contentas sordes materiasque ad putredinem pronas, hanc facile subit, inprimis si aqua marina, non raro propter aquae penuriam intromissa, singulari modo, uti notum, huic putredini faveat, satis luculenter etiam ex aquae colore turbido, odore putido et sapore ingrato se palam facienti, etsi non tam conspicuae ac *Amstelodami*.

Inter epidemiae saepius dictae maxime salutares

---

(*S. D. P.* 3 Sept. 1681), nec in amnem ipsum Boteranum (*S. D. P.* 1 Oct. 1694, 28 Jan. 1750); et faeces e latrinis privatis nisi in amnis fluentis partem borealem (*S. D. P.* 1 Febr. 1712); vasa faecibus impleta in ipsos amnes urbis evacuare (*S. D. P.* 3 Jan. 1727, 31 Maj. 1728, Art. 171 *Reglement van Politie*). Anno 1793 decrevit Senatus se non veniam daturum cloacis struendis, per quas faeces derivari possint (*S. D.* 8 Aug. 1793). Cellulae sub pontibus non amplius etiam hasce in amnes exonerant.

effectus praecipue nominandum est consilium, quo tunc finis sepeliendi consuetudini intra urbem hic quoque tandem impositus est. Hoc jam Cl. VAN DOEVEREN (18) graviter sed frustra urserat: »ne, qui vita sua Reipublicae amplius prodesse nequeunt, mortui, putredine viventibus civibus immaniter noceant." Nec non illud moliti erant Gubernatores hujus Provinciae sub potestate Regis LUDOVICI et Imperatoris NAPOLEONTIS, sed non tantum periculi in tali sepeliendi ratione in aedibus sacris et coemeteriis intra urbem, quantum difficultatis in consuetudine hac antiqua mutanda tunc viderunt Proceres civitatis, et sic duravit, donec, ex auctoritate Regis GULIELMI I, sepultura in aedibus sacris die 1 Dec. anni epidemici 1826 cescaverit (19), et intra urbis moenia omnino 1 Nov. 1827 (20). Simul extra urbem duo loca, alterum australe, alterum boreale, spatiosa et satis amoena, hunc in finem sunt adornata sepulturaeque ratio deinceps reformata (21); — non secus ac tota Patria hodierni Regiminis prudentiae similem debet emendationem.

---

(17) *Sermo Acad.* etc. p. 56, transl. bl. 61.

(18) *S. D. P.* 16 Oct. 1826.

(19) *S. D. P.* 1 Oct. 1827.

(20) *S. D. P.* 2 Maj. 1835 continens *Reglement op het begraven van lijken in de Gemeente Groningen.*

Ob eandem causam utilissimis praeceptis adnumeranda est lex in Codice Groningano jam obvia, quae jubet pecudes mortuas, sive intra, sive extra urbem, primo post obitum die humare (21). Dein offendimus repetita decreta, quibus pecudes mortuas sepelire jussum. Locus, qui ad animalia, praesertim equos mortuos, sepelienda inserviit, erat adhuc ante aliquot annos campus extra portam *Exercitus* (*Heerepoort*), pone arbustum *Sterrebosch* situs, ubi antea patibulum stetit (22), locus certe ambulatoribus et itineratoribus non gratum praebens spectaculum; quare etiam propter timorem, quem equus ibi necatus et cute orbatus equis vivis currum vehentibus incuteret, illud est remotum et nunc ad locum magis solitarium, ad fossam urbem cingentem inter portas *Steentilpoort* et *Ebbingepoort* est translatum, dum collis et puteus patibuli adhuc superstites jam novissime etiam diruti sunt et campus planatus et arbusti in formam adornatus est. Quam funesta sit neglecta animalium mortuorum sepultura, nos docuit historia Epizoötiae

---

(21) *Stadboek van Groningen.* B. V, Art. 37.

(22) Uti illud jussnm *S. D. P.* 1 Jun. 1671, 10 Oct. 1681, quidem vetitum *S. D. P.* 19 Mart. 1725, sed renovatum *S. D. P.* 21 Sept. 1742, 18 Maj. 1764, 31 Jan. 1780.

anni 1250, quae incolis hujus regionis adeo perniciosa fuit ob putredinem pecudum mortuarum insepultarum (23). In simili calamitate recentiore, saeculi XVIII medii, ad noxas, incolis inde oriundas, avertendas, praescripsit Magistratus Groninganus modum, quo pecudes mortuas humare oportuit (24).

Si porro urbis formam, plateas rectas et latas, fora ampla, areas et hortos numero et spatio insignes, aedes non altas etc. respiciamus, difficile alteram in nostra Patria reperiemus urbem, quae *Groningae* hac in structura, aëris renovationi necessariae adeo favente, palmam praeripiat. Non facile hinc effluviorum noxiorum accumulatio et aëris inquinatio locum habere potest, nisi aestate calida, atmosphaera parum ventis commota. Moenia ipsa satis alta, quibus inprimis ad meridiem cingitur urbs, certe ventum, leniter modo flantem, arcere et sic aëris optabili commotioni obstare, contra vero procellas frangere et vapores, e mare et locis palustribus exhalatos, quodammodo prohibere valent. Ne aëris renovatio impediretur, antea lege erat

(23) *Dissert. Historico-Medica Inaug. de morbis Epidem, qui in urbe et regione Gron.* etc. *a saeculo XIII ad saeculi XVIII finem grassati sunt*, *Auct.* S. P. Popta, Gron. 1838, p. 12.

(24) *S. D. P.* 3 Apr. 1745.

cautum, ut podia, quibus omnes fere aedes erant praeditae, non magis quam sex pedes ab aedibus prostarent et aperta essent. (25). Postea anno 1744 vetitum, nova exstruere suggrundia, et jussum, haec omnia intra sex annos dimovere (26), quod multum quoque urbis ornamento contulit.

Ceterum non solum urbis facie magis nitida reddenda et iis amovendis, quae salubritati nocere possent, sed etiam ipsius situ adornando, utile cum dulci conjungens, civium saluti consuluit Magistratus. Illud jam eleganter hisce verbis annuit Cl. VAN DOEVEREN (27): »Immo ipse perillustris et amplissimus hujus urbis Magistratus sanitatis corporis, et tranquillitatis mentis suorum habet curam, dum undique civitatem magnifice ornat, publicas corrigit vias, et ambulationes intra urbem, in moenibus, in suburbiis, parat; uti nuperrime immortales a civibus grates promeruit, cum amoenissimam illam, laeteque jamjam excrescentem sylvaculam plantari, extra portam *Dominicam*, curavit (28), in qua corporis motu, animi recreatione et purioris aëris haustu, valetudinem suam non modo sartam tectam

(25) *S. D. P.* 1 Dec. 1658, Art. XIII.

(26) *S. D. P.* 27 Junij 1744.

(27) *Sermo Acad*, etc. p. 40, transl. bl. 44.

(28) *S. D.* 12 Apr. et 22 Oct. 1764.

servare sani, sed et vacillantem, restitutis pristinis viribus, convalescentes recuperare possunt." — Si nunc vixisset et vidisset moenia variarum urbium, etiam Patriae, in hortos amoenos conversa, non minus quam tota civitas similem vallorum, huic adeo aptorum, optavisset mutationem.

Inter desideranda autem non omittenda rogavit Vir Cl. » quae ad pebleculae honestam delectationem et durorum laborum dulce levamen aliquid conferri queant." (29) Nec desunt hodie, qui ludorum popularium instaurationem, non solum delectamenti gratia, sed etiam ab morum culturam probant, quam omnino promoverent tales ludi, quia plebs hisce fruita abstineret ab oblectamentis mores corrumpentibus, quibus adeo indulgere solet. — Nec a talibus publicis delectamentis civibus procurandis alienum fuisse olim Magistratum, probat consilium, anno 1646 in Senatu propositum, ad exemplum aliarum urbium, parare locum, quo ludus, tunc in deliciis habitus et ab annulo dictus (*Maliebaan*), exerceri posset, sed effectu caruisse consilium videtur (30). Quibus nunc gaudet civitas hujusmodi recentioris aevi ludis, spectaculo, etc. suis sumtibus comparatis neque plebs fruitur. Procul

---

(29) *Sermo Acad.* p. 51, transl. bl. 56.

(30) *Acta Senatus* 12 Jan. et 21 Mart. 1646.

dubio prae omnibus faveret populi saluti, cum, nisi balneum artificiale in urbe, tamen id Magistratus efficeret, ut extra hanc illamque portam loca apta redderentur in amnibus fluentibus, ubi durante aestate, cum plebi, tum honestioribus civibus, inprimis juventuti occasio daretur idonea et commoda sine vitae periculo se reficere et lavare, ut et artem natandi discere.

Urbis salubritatis cura in genere considerata, sermonis ordo nunc postularet, ut oculos converterem ad aedium publicarum, uti aedium sacrarum, scholarum, hospitiorum, carcerum, etc. curam, inprimis ad aërem in iis aedificiis purum et salubrem servandum. Cujus rei disquisitio vero cum magis ad Topographiam medicam pertineat nec etiam occurrant singulares leges, quibus de tali cura agitur, dum, quae haec aedificia spectat, collegiis etiam iis praepositis est commissa, ideo sicco pede hanc rem transire licet. Tantummodo hic afferam unicum, quod occurrit hac de re publicum decretum, quo Magistratus prunarum sulfurem olentium et prunarum extinctarum in suppedaneis usum in aedibus sacris vetuit (32). Nullae etiam, quantum scio, editae

(32) *S. D. P.* 15 Mart. 1810.

sunt, aut vigent leges de opificiis in urbe erigendis. Cum autem nemini haec erigere liceat, nisi Magistratus examine instituto illud concedat, ita impeditur, quominus opificia urbi vel nonnullis civibus noxia aut molesta admittantur.

# CAPUT II.

## DE POTULENTORUM ET ALIMENTORUM CURA.

---

Inter res necessarias, quae in omni civitate omnino curam publicam flagitant, habenda est aqua, ut haec optabili copia et salubritate saltem pro potu et usu domestico adsit. Urbs *Groninga*, ut in praecedenti Capite, de ejus situ loquens, jam notavi, non solum praedita est aqua fluente copiosa, sed etiam jacet in solo arenoso elevato, ad aquam putealem salubrem suppeditandam aptissimo, etsi fontibus scaturientibus careat. »Tales enim sunt aquae, qualis terra per quam fluunt", jam vere dixit PLINIUS. Praeter hasce aquae species accedit aqua pluvialis. Aquam itaque potulentam revera non deesse, imo abundare dicere licet. Hoc inprimis valet de aqua puteali et fluviali, quae pro

potu et cibo praeparando maxime usurpantur. Aedes enim civium honoratiorum fere omnes puteis et cisternis sunt instructae, quae toto anni tempore aqua scatent, nisi aestas aut hyems nimis sicca perduret. Praeterea hic et illic in vicis et foris constructi sunt fontes publici, inter quos nonnulli, per aestatem et per hiemem, non obstante fervore aut frigore validissimo, aquam praebent, salubritate sua insignem, uti de fonte in platea *St. Johannis* notum est. Singulis hisce fontibus publicis inter vicos divisis, ita ut certus vicinorum numerus suo utatur fonte, praesunt Aquarii ex vicinis electi, qui ex Magistratus auctoritate horum curam gerunt (33). Quamvis itaque hi fontes in pluribus vicis sufficiant ad necessariam aquae pro usu domestio copiam suppeditandam, tamen non infitiandum est, in vicis urbis novae, ubi pauperes inprimis degunt, numerum puteorum, quibus uti illis licet, non respondere numero incolarum, quare hi incolae non raro ad aquam, in urbis amnibus contentam, confugere debeant. Hoc plerumque locum habet durante aestate diu sicca, quando etiam caret aqua pluviali, quam non nisi tem-

---

(33) *Reglement van Politie*, Hoofdst. XV, *van Buurt en Brandputten.*

pore pluvioso vasis similibusque receptaculis recipere solent, cum iis cisternae vulgo desint. Verum hoc tempore, uti vidimus, haec aqua amnium, alias fluens, minori adest copia, magis stagnat et cum sordibus est inquinata, imo non raro aqua marina commixta, ita ut, licet satis renovetur nec adeo corrumpatur, ut tantam vaporum noxiorum copiam edat, qui aërem infectare queant, tamen pro potu et cibo praeparando admodum sit ingrata, inepta et insalubris. Medicis, hosce vicos frequentantibus haec notissima res est, nec immerito huic aquae foetidae et corruptae usui, saepe per septimanas protracto, morborum in aestatis fine vulgo grassantium adscribunt frequentiam et gravitatem, nec non statum cachecticum inter pauperes adeo familiarem. — Admodum itaque conduceret ad pauperum sanitatem conservandam, si plures in horum vicis adessent fontes, ex quibus saltem tempore sicco aquam salubrem haurire possent.

Num etiam leges sint latae, quibus cautum est integritati potuum arte factorum, uti cerevisiae, antea adeo hic usitatae, ut vel octoginta officinae, in quibus cerevisia praeparabatur, in urbe *Groninga* adfuisse dicantur, et vinorum aliorumque potuum spirituosorum, quorum abusus hodie tantopere in-

crevit et in diem adaugetur (34), non liquet. Admodum laudabilia et imitatu digna certe forent conamina alibi, etiam in Patria, a Viris humanissimis instituta ad hunc abusum, quantum fieri possit, moderandum, id quod minus ad forum publicum pertinere videtur, etsi adhuc dubitandum, num Magistratui ipsi non liceat, imo tamquam officium grave incumbat, sive legibus prudentibus, sive alia ratione minus directa, salva civium libertate, huic rei medelam adferre. — De lacte id nuper est ordinatum, ut vasa, quibus lac venale per urbem circumfertur, nitida et bene tecta habeantur (35).

De potubus transeamus ad cibos, inter quos primum locum obtinet panis. Panis usitatissimus olim fuit et adhuc vulgo est, qui e secale coquitur, pa-

---

(34) Per decennium, ab anno scil. 1820—1830 computata quantitas vini in civitate *Groninga* quotannis consumta aequalis est 171300 (P. N.), aut, incolarum numero posito = 30,000, 5,7 quotannis, aut 0,01½ quotidie a singulis incolis. Potuum spirituosorum quantitas annua per idem decem annorum spatium consumta aequalis est 375000; igitur singuli cives utuntur quotannis 19, 18 aut quotidie fere 0,05¼ spiritus juniperi, vini aliorumque liquorum fortium, id est tantam, quantam poculum vini vulgare continere potest quantitatem, imo majorem, cum in hac computatione spiritus habeatur 10°, dum spiritus juniperi vulgo non fortior sit quam 8° vel 9°. *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen*, enz. D, VI, bl. 210.

(35) *Reglement van Politie*, art. 339.

nis nigri etiam nomine insignitus, ut distinguatur a pane triticeo albo, honoratioribus hodie magis magisque usitato (36). De hoc pane secalino praeparando, sive ex secale puro, sive cum aliis frumentis mixto, prostant antiqua Senatus decreta, ita ut illius qualitas utique sub publica esset cura, non secus ac pondus et pretium. In tempus sic quidem pistoribus permissum, ob frumenti caritatem, panem coquere cum hordeo, fabis, avena commixtum (37); mox vero jussum non alium panem nisi secalinum et triticeum vendere (38). Recentius anno 1817 ordinatum (39) et in decreto politico anni 1822 ulterius confirmatum, pistoribus non licere, panem, sive secalinum, sive triticeum, venditare, nisi ex frumento secalino aut triticeo puro paratum nec aliis materiis mixtum, quem in finem viris, de hac re curam gerentibus, mandatum, ut saltem bis per annum apud pistores in panem inquirant (40). Praeterea anno 1828 tale examen panis, ut et farinae et frumenti apud pistores obvii, sal-

---

(36) Copia panis triticei ad illam panis secalini a Groninganis consumti fere est, ut 1 ad 3. *Bijdragen tot de Natur. Wetensch.* L. c. p. 200.

(37) *S. D.* 5 Nov. 1698.

(38) *S. D.* 14 Dec. 1698.

(39) *S. D. P.* 5 Jun. 1817.

(40) *Reglement van Politie*, art. 335—338.

tem quater per annum, Magistratui ipso, tempore non praestituto, instituendum est commendatum (41).

De carnis venalis integritate majores nostri valde solliciti fuerunt. In Codice antiquo hujus civitatis jam statutum est, sues Hydatidibus laborantes (*vinnig* seu *gortig*) aut horum carnem non esse rem venalem (42). Anno 1645 Magistratus Groninganus querelis admonitus, pecudes, inprimis in foris, non raro vendi, qui morbis aut vitiis laborarent, ad illud praeveniendum elegit Seniorem et Ductores sodalitii lanionum (*Olderman en Hovelingen der Knokenhouwers- of Slagters-Gilde*), qui boves venales visitarent et praecaverent, ne pecudes morbosae venderentur, sed ut humarentur, et tales, quae vitiis aliis laborabant, aestimarent, ut, pro mali natura et majori minorive gravitate, minori pretio venderentur (43). Variis hujusmodi decretis renovatis et ampliatis dein ansam dederunt epidemiae, inter pecus bubulum iterata vice in nostra patria et regione grassatae. De tot aliis decretis ad harum epizoötiarum dispersum praeveniendum et inhibendum latis hic non agam;

---

(41) *S. D. P.* 30 Oct. 1828.

(42) *Stadboek van Groningen*, B. V, art. 38.

(43) *S. D.* 9 Oct. 1645.

solummodo adferam, quae in civium gratiam eo scopo sunt ordinata, ne caro animalium aegrotantium comederetur aliove modo haec illos laederent. Ita Senatus anno 1715 vetuit carnem bubulam fumo induratam invehere et vendere (44); boves morbo contagioso laborantes mactare et carnem talium bovum vendere aut dono dare, sed jussit talem ilico intra 24 horas ad trium pedum profunditatem humari (45). Tunc etiam Inquisitorem (*Keurmeester*) cum duobus administris e laniis nominavit bovum, qui in urbe mactarentur (46), nec non ordinavit, quid a civibus et lanionibus hac in re observandum esset (47). Anno 1745 loco unius duo Inquisitores sunt electi et norma ipsorum cum jure jurando (*Instructie en Eed*) renovata et ampliata est (48). Nonnihil in hisce mutatum eodem anno 1745, inprimis quod attinet ad vitulos (49). Cum anno 1748 morbus contagiosus denuo idem pecus graviter infestaret, ampliata etiam est norma, secundum quam Senior et Ductores lanionum boves

---

(44) *S. D. P.* 31 Jan. 1715.

(45) *S. D. P.* 14 Apr. 1715.

(46) *S. D.* 4 Jul., 2 Sept. et 7 Oct. 1715; 23 Jun. 1716.

(47) *S. D. P.* 9 Oct. 1715, renovatum 21 Oct. 1719.

(48) *S. D.* 5 Mart. 1745.

(49) *S. D.* 16 Mart. 1745.

inquirere debebant (50); viguit ad annum 1766, quo sublata est (51), sed cum pestis reditu anno 1769 rursus duo Inquisitores sunt nominati et ipsorum norma ampliata est (52), quod iterum (etsi anno 1771 (53) cessavisset) factum anno 1774 ad fraudes arcendas (54). Anno 1786 unicus modo Inquisitor constitutus (55), et deinceps hoc munus obsolevit. — Quamvis etiam Senatus Groninganus jam seculo XVII cogitaverit macellum carnis (*Vleeschhal*) fundare in urbe (56), quin hoc decreverit, et quidem in aedium parte, quae tunc mercibus laneis deponendis et vendendis inserviebat (*Lakenhal*), et ubi hodie butyrum venum prostat (*Boterhal*) (57), tamen macellum ipsum non constitutum fuisse videtur, et adhuc urbs tali utiii eget

---

(50) *S. D.* 24 Sept. 1748.

(51) *S. D.* 11 Jun. 1766.

(52) *S. D.* 4 et 27 Jan. 1769.

(53) *S. D.* 28 Oct. 1771.

(54) *S. D.* 18 Oct. 1774.

(55) *S. D.* 20 Dec. 1786. — Quamvis haec decreta de bovum examine propter morbos inter illos grassatos sint lata, tamen non inutile esse potest unum alterumve horum integrum in Cap. V exhibere, non solum quia epizoötiis talibus, quemadmodum ipse morbus epidemicus jam in Hollandia inter boves obvius demonstrat, nondum simus immunes, sed etiam quia, absque talium epidemiarum metu, major pecudum mactandarum ipsarumque carnis cura foret optabilis.

(56) *S. D.* 11 Jan. 1634, 12 Mart. 1636, 6 Aug. 1638.

(57) *S. D.* 22 Mart. 1639, 1 Apr. 1639, 27 Jun. 1639, 13 et 14 Febr. 1715.

aedificio, quali plurimae urbes Patriae fruuntur; nullo enim modo melius praeveniri potest, ne pecudes morbosae mactentur et haec caro insalubris vendatur. Hunc in finem quidem recentius anno 1831 vetitum est, pecudes aegrotas mactari et carnem talium pecudum introduci (58), sed, non obstante hac lege, insignem quantitatem carnis pecudum, morbis vitiisque laborantium et mortuarum, imo et aliorum animalium domesticorum a pauperibus consumi, non latet medicos aliosque hosce pauperes in tuguriis suis visitantes. — Quod ad carnis curam adhuc attinet, salutaris omnino est dicenda lex, jamdudum vigens, qua sancitum, ne vituli nondum quatuor hebdomades nati mactentur aut ipsorum caro vendatur (59).

Major vel hodie etiam cura habetur piscium inprimis marinorum, quorum copia satis insignis huc advehitur et comeditur. Secundum antiqua Senatus decreta jam vetitum, pisces marinos in urbem advehi, nisi a fori Magistro (*Marktmeester*) inspectos (60). Anno 1674 hoc munus traditum viro,

---

(58) *S. D. P.* 14 Jul. 1831.

(59) *S. D.* 6 Sept. 1743. *Reglement van Politie* Art. 341—345.

(60) *S. D.* 13 Mart. 1639. *S. D. P.* 1 Nov. 1683, de piscibus marinis vendendis Art. 2.

hunc in finem norma instructo et jure jurando adstricto (61), quae anno 1728 sunt renovata (62), quemadmodum hodie adhuc vigent (63). — Hoc vero non impedit, quominus plebs non raro pisces, per diem et diutius conservatos et per urbem circumductos, fere putrescentes, inprimis aestate, comedat.

Tandem hic addendum decretum recentius, quo Magistratus incolas admonere necesse judicavit prudentem usum ostrearum, quae, uti notum, non raro malae, venenatae sunt indolis (64). Ceterum quae sunt alia decreta lata de usu rerum edilium propter epidemiam vel morbum solito magis vigentem suo loco afferam, cum sermo erit Capite sequente de morborum epidemicorum avertendorum cura.

---

(61) *S. D.* 17 et 21 Febr. 1674.

(62) *S. P.* 16 Jan. 1728.

(63) *Reglement van Politie* Art. 346—350.

(64) *S. D. P.* 6 Nov. 1819.

# CAPUT III.

## DE MORBIS EPIDEMICIS ET CONTAGIOSIS PRAEVENIENDIS ET COMPESCENDIS.

---

Nulla in re certe magis requiritur et valet cura civium salutis publica, quam ad morbos epidemicos et contagiosos praeveniendos et compescendos; nec caruit inde a remotioribus temporibus civitas Groningana prudentibus egregiisque hoc scopo salutari ab ipso Magistratu editis legibus praeceptisque, inprimis durantibus variis, quae in urbe et agro vicino grassatae sunt, epidemiis (65). Inter illas primum et insignem obtinent locum decreta contra pestem lata. Antiquissimum hujusmodi decretum, quantum ex monumentis veteris aevi erui possit, est illud anni

(65) Conf. de hisce morbis epidemicis Diss. cit. Doct. Popta.

1623 (66), quo iste morbus dirissimus hanc urbem infecerat. Resuscitatus videtur anno 1635-6 et tunc vel hanc ob rem praesertim edictum est pervulgatum satis amplum contra abusus, qui in sepulturae inprimis ut et nuptiarum celebratione irrepserant, ad mala inde civibus durante peste oboriunda avertenda (67). E similibus iteratis decretis, quibus Patres amplissimi luxuriosam hujusmodi negotiorum aliorumque epulorum et conventiculorum celebrationem moderari et refrenare conati sunt, intelligimus, quantum proavi nostri huic rei indulserint. Ex illis modo dictis decretis annorum 1623 et 1636, dein anno 1656, iterum urbe peste afflicta, novum est formatum (68), et hoc repetita vice ampliatum annis 1664, 1665 et 1666, quo ultimo anno idem morbus in nostra Patria grassatus rursus hanc urbem, ultima vice (Deo gratias) invasit (69). Quamvis spem omnino fovere liceat, nos in posterum immunes mansuros esse a gravissimo hoc morbo, tamen attentione nostra adhuc omnino merentur haec decreta politico-medica, cum testimonia sint nondum spernenda majo-

---

(66) *S. D. P.* 3 Maj. 1623.

(67) *S. D. P.* 16 Jul. 1636.

(68) *S. D. P.* 28 Aug. 1656.

(69) *S. D. P.* 22 Oct. 1664, 27 Jul. 1665, 4 Aug. 1666.

rum vigilis prudentiae ad populum contra calamitates hujusmodi, quantum valeat, tuendum. Breviter itaque hic videamus, quid haec decreta contineant.

In decreto anni 1623 ordinatum: Peste mortuos die tertio sepeliri; sandapilas non per vicinorum ancillas, sed viros funeribus ducendis constitutos ad aedas pestilentes adferri; apud defunctos non vigilari, in aedibus funestis coronas, indusium mortuale (*Heenekleed*) adornari, nec consanguineos funus secuturos ibi coire, sed in aedibus vicinis; homines in aedibus funestis degentes non funera secuturos; indusium mortuale a funus ducentibus aqua immergendum et conservandum esse; nullumque indusium, funere peracto, in sepulcrum deponi; sandapilas superficie planas sine tegmine (*roving*) fabricari aut saltem ita humari; qui sepulcris privis carent, in *coemeterio novo* sepelientur; vestimenta aliaque mobilia ex aedibus infectis non in plateis, sed ipsarum aedium tabulatis superis aëri exponi; nullum stramentum lectorum in urbis plateas projici aut ibi comburi, sed hoc extra urbem; nulla mobilia ex aedibus infectis auferri aut vendi intra tres menses, nec ex officinis, praesertim vestimentorum et mercium ex lana, lino similibusque constantium, intra sex menses, postquam ultimus ibi mortuus sit; domus infectas tamdiu signo, ex stramine confecto,

esse distinguendas; aedium infectarum habitatores et inprimis illos, qui aegrotorum curam egerunt et defunctos sepeliverunt, evitabunt domos vicinas nec frequentabuntur epula nuptialia, gildarum aliosque conventus; porro canes alligentur; aquae ductus a traharum vectoribus non turbentur nec aqua in illos effundatur; nullos pisces putrescentes in urbem aut ad forum afferre licet, et qui per diem in foro solis ardori expositi prostiterint, una cum sordibus vesperi removeri debent.

In decreto anni 1656, nonnulla omissa, plura ampliata et nova addita sunt: Sepulcra, quae in aedibus sacris et coemeteriis altera aut tertia vice aperiuntur, non ad praecedentem sandapilam effodere licet, sed ita, ut duntaxat humus ad altitudinem unius pedis super hac remaneat (Art. II); sandapilae intra 24 horas post obitum claudantur (Art. III); si quis moriatur, non licet plures quam sex vel octo viros aut foeminas ex consanguineis aut vicinis proximis vocare, ita tamen, ut qui haesitent, alios mittere possint, quibus defunctus vestibus liberetur et in sandapilam deponatur (Art. IV); ad indusium mortuale parandum in domo vicina non plures quam octo foeminas vicinas coire (Art. VI); nec tabellas funebres (*Bidde ende Setzedels*) in domo funesta, sed amicorum aut vicinorum componere (Art. VII); omnes

defuncti foris in urbem allati e nave aut curru ilico ad aedes sacras nec prius ad domum transferantur (Art. IX); nautis et aurigis interdictum, vestimenta, pulvinaria, lectulos, strata, linum, cannabim taliaque e locis infectis invehere et vestiariis mercaturam cum illis facere (Art. XIX et XX); civibus aut incolis ipsis, si, consanguineos aut amicos in locis infectis visitandi gratia, urbem exeant, redire aut amicos secum ducere, sed ibi per sex hebdomades, postquam ultimus aegrotus mortuus erit, manebunt (Art. XXI) (70). — Haec ultima latius in decreto anni 1664 edicta (Art. I, II) et commercium omne, quantum possit, cum locis et aedibus infectis evitare admonitum (Art. IV—VIII); porro sandapilas cum pice ita obliniri jussum, ut aqua penetrare non posset (Art. XII); indusium mortuale non domi sed foris in cadavera deponi (Art. XIV); stramentum lectorum, in fasciculos parvos divisum, domi comburi (Art. XVI); aedes funestas locari vetitum, nisi tribus mensibus praeterlapsis, post obitum ultimi aegroti, et hae aedes sint perpurgatae (Art. XVIII); nemini, peste laborantes curanti, licitum, alius domum intrare, nisi consensu heri aut herae (Art. XX). — Senatus

---

(70) Propter pestem in domo obortam, in qua negotium pecuniam pignori dandi agebatur (*Bank van Leening*), illud per sex septimanas est inhibitum. *S. D. P.* 29 Sept. 1656.

in decreto 1665 adhuc praecepit: Funerum ductores non utantur amiculis exsequialibus longis (Art. VIII); plateas et fora bis per septimanam purgare (Art. XVII), et nullos fructus, uti pruna immatura, poma, pyra, cucumeres, melones per urbem venditare (Art. XX). Hoc quoque particulari decreto sine anno et die, sed forsan haec tempora spectante, est prohibitum. Huc saltem pertinet decretum anni 1665, quo mercatores vetiti ex locis infectis in nundinis instantibus cum mercibus suis prostare, illudque omnino ii, qui cum vestimentis, lino talibusque rebus mercantur, et cives, in quorum aedibus pestis esset, admoniti, ne nundinas frequententent nec ibi aut ante aedes aliquid venditent (71); nemini praeterea horum permissum sua bona aut merces ex urbe aliorsum transvehere, sed praeceptum bona transvecta reducere (72), dum vespillonibus non licebat durantibus temporibus illis funestis cadavera ex sepulcris effodere (73). — Denique in ultimo decreto anni 1666 de aedibus, in quibus aliquis peste obieret, adhuc ordinatum, hasce littera P nigra distingui. — Haec est summa decretorum medico-politicorum contra pestim olim latorum; cui placet

(71) *S. D. P.* 2 Aug. 1665.

(72) *S. D. P.* 7 Oct. 1665.

(73) *S. D.* 24 Apr. 1665.

haec accuratius inspicere adeat ipsa decreta amplius Cap. V addita.

Cum anno 1711 denuo pestis in Germaniam orientalem Altonam esset transmissa a Judaeis, cum vestimentis obsoletis mercantibus, et jam cis Albim et Visurgim proserperetur, Senatus Groninganus ratum habuit, ad arcendum morbum, navibus nec itineratoribus, sive Judaeis sive aliis, ex Oriente venturis, aditum in urbem concedere, nisi instructis testimoniis, se ex locis non infectis venire (74). Iterum peste in Polonia et Russia anno 1771 grassante et metum incutiente Patriae, ex auctoritate suprema hic etiam ordinatum, literas ex dictis regionibus allatis perforari, fumo exponi et aceto immergi, antequam traderentur (75). Mox audito rumore, in freto, *het Kanaal* dicto, revera navem Hollandicam morari, in qua pestis aderat, noster Magistratus contra hanc magîs praecavere consuluit (76).

Inter recentiora memoratu dignissima decreta, ob morbos contagiosos epidemicos emanata, pertinent illa anni 1779 contra Dysenteriam, quae tunc in au-

---

(74) *S. D.* 8 Oct. 1711, 17 Oct. 1712.

(75) *S. D.* 6 et 20 Nov. 1771.

(76) *S. D.* 20 Nov. 1771.

tumno per *Drenthiam* et *Westphaliam* grassata, urbis Jurisdictiones urbemque ipsam minitabatur. Ad hujus morbi igitur propagationem impediendam Senatus decreto publico interdixit omnem invectionem ex *Westphalia* vestium aliarumve mercium e lana, vellere etc. fabricatarum, uti et mercium lanearum e locis extra Rempublicam sitis, nisi praeditarum testimonio, illas advehi e locis nondum infectis; porro commercium per urbem harum rerum, introitum in urbem ipsiusque Jurisdictiones Judaeorum, mendicantium et aegrotantium etc., uti latius in ipso decreto legi potest (77). Cum vero hisce aliisque a Provinciae Gubernatoribus sumtis cautelis non obstantibus, Dysenteria in Provincia et urbis Jurisdictionibus erumperet, dein ad ulteriorem dispersum inhibendum sequentia statuit et in hisce publicavit urbis Senatus: Domus infectae sunt distinguendae literis *R. L.* (*Roode Loop*) foris inscribendis; habitatoribus domorum infectarum nullos conventus publicos aut privatos, nec junioribus scholas frequentari licet, nisi in domo per quatuordecim dies morbus nullus fuerit; nemo ex aliis pagis aut locis sanis in hisce domibus degens, redibit aut aliorsum se conferet, nisi per quatuordecim dies morbus ibi

---

(77) *S. D. P.* 23 Nov. 1779. Vid. Cap. V.

cessaverit; aegroti solummodo sua familia curabuntur, aut, si illud fieri nequeat, nonnullis vicinis, aliisve, hisce missis; apud aegrotos moribundos non nisi duo vicini vocabuntur; defunctus lecto et statu eodem manebit, donec sandapila in domo funesta adsit, et a familia sive a duobus vicinis in sandapilam deponetur, vestibus suis indutus; sandapila ipsa statim claudetur; dicto morbo defuncti intra duos aut saltem tres dies sepeliri debent; sepulcrum tam profunde effodiendum est, ut saltem humus ad trium pedum altitudinem sandapilam tegat; nec duae sandapilae in uno sepulcro deponantur; nullum indusium mortuale supra sandapilam aut sepulcrum ponatur; funus non major vicinorum numerus ducat, quam necesse est, nec plura quam quatuor aut sex comitentur; libitinarii reliquusque comitatus funeris, hoc peracto, (familia excepta) non ad domum funestam redibunt; quin nullas epulas funerales (*Uitigsten*) celebrabuntur; verum obstetrices, medici aut chirurgi nec vicini dicti auxilium imploratum recusabunt; praeterea mobilia ex locis infectis pignori dari vetitum; hominibus egenis, etsi non inter pauperes adnumeratis, Diaconi etiam auxilium medicum et medicamenta impertiebunt; nautae in coloniis morbo contracto itinere impediti, ibi tamdiu morabuntur, donec in sanitatem sint restituti; nul-

la remedia contra Dysenteriam in Diario Groningano, inscio Magistratu, publicentur, ne incolae exponantur sequelis medicamentorum inutilium aut noxiorum; contra omnino sit commendatum, medicorum peritorum uti consilio et praeceptis sequentibus: Cum in Medicina nulla specifica cognita sint, quibus ille morbus avertatur vel obortus sanetur, quisque ne fallatur, caveat agyrtas aliosque remedia secreta pretio insigni ventilantes; spirituosa nequaquam etiam pro talibus remediis prophylacticis habeantur, inter quae vero haec inprimis efficacia sunt, ut nimirum evitetur omne commercium cum hominibus infectis et rebus contagium facile suscipientibus, uti sunt materiae laneae, vellera, stragula et vestimenta ex aedibus infectis; tranquillitas animi conservetur, vires digestrices sustententur, diaeta observetur, ceterum vitae regimen non mutetur; caveat valde quisque, ne refrigerationem suscipiat, inprimis corpore calefacto; munditiam corporis, vestium et aedium curare utilissimum; sedes tardas provocare convenit foliis sennae, rheo aut cremore tartari; praesertim illi, qui aegrotos curare et tractare debent, sibi omnino dictis caute observatis consulant; cum contagium maxime exhalatione excrementorum aegrotantium, sanorum salivam afficiente, communicetur, ideo in cubiculo

tali salivam non deglutiant et potius in alio cibum et potum sumant, ore antea bene diluto; non jejune mane ad aegrotos accedant et faciem et manus saepius lavent; quos autem diu aegrotos visitare oportet, salivae affluxu, ope herbae Nicotianae, frustuli myrrhae, corticis aurantiorum aut radicis angelicae, augendo et saliva secreta iterato exspuenda os purum servare utile est; porro qui aegrotos curant, caveant necesse est, ut horum excrementa in vasis bene tectis foris exportentur, nec in latrinas solitas ferantur, sed humentur; aër semper purus servetur in cubiculo et renovetur igne modico, per diem fenestra aperta servetur, nocte janua; aër valde foetens et corruptus pulvere pyrio accenso aut aceti fervidi vapore depuretur; quisque aeger, quantum possit, suum habeat cubiculum, dum pars familiae sana etiam in cubiculo separato coenare et dormire debeat; lectis non decumbat nec stragulis aut vestibus se tegat, quibus aegroti usi sunt, nisi rite sint lavata et depurata; tandem tales non alias aedes, eoque minus sacras frequentari decet, priusquam per aërem aliquamdiu deambulaverint et vestes mutaverint. — Sin vero, non obstantibus hisce cautelis, quis Dysenteria corripiatur, nec medici auxilium statim invocare possit, ilico rhei dosin sumat et dein quantocius auxilium medicum imploret; qui revera jam

laborant, verum nondum decumbunt, omni commercio cum sanis se abstinere debent et inprimis non eodem loco ac sani alvum evacuare; aegroti in morbi initio non utantur fructibus mespili, *Prunus spinosae* (*Sleedoorn*), aliisve remediis adstringentibus, sed optime sibi consulent, si peritis confidant medicis; sanati priusquam aliorum aedes et sacras adeant, omnia vestimenta, quibus durante morbo induti fuerint, deponant aut duntaxat bene depurent; stramen lectorum, quibus aegroti decubuerint, humandum aut in acervulos divisum domi comburendum est; stragula linea prius in aqua alcalina immergi et aqua caute effundi debet, quam ulterius laventur; cubiculum omni modo igne, pulvere pyrio deflagrato etc. bene depuretur et perluatur (78).

Hoc decretum rursus est abrogatum, morbo prorsus cessante, anno 1780 (79); attamen Senatus anno 1783 cautum habuit nemini permittere nundinas frequentari in urbe, nisi testimonio probato instructo, se e locis venire, ubi Dysenteria non grassabatur (80).

---

(78) *S. D. P.* 14 Dec. 1779. Vid. Cap. V.

(79) *S. D. P.* 18 Febr. 1780.

(80) *S. D.* 15 Sept. 1783. — Contra morbum epidemicum sed non contagiosum (erat scilicet indolis Febris intermittentis) eodem anno 1779—1781 in urbe grassatum, nulla, uti videtur, ejusmodi publica habita est cautio.

Cum fama esset anno 1805, Judaeos *Amstelodami* societatem iniisse, eo scopo, ut in locis, quae Febre flava essent affecta, vestimenta aliasque res emerent et in aliis locis venderent, ad sequelas funestas talis mercaturae praeveniendas Senatus Groninganus interdixit invectionem talium rerum in hanc urbem sub poenis severis (81). De rumoris illius vero falsitate convictus mox decretum abrogavit (82). Anno tamen 1811 liberum navium ex *Hispaniae* locis infectis profectarum aditum in urbem restrinxit (83).

De variis utilitalibus, quas epidemia anni 1826 tulit, jam (Cap. I) locutus sum. Inter consilia salutaria, quibus praeterea ansam dedit, sequentia adhuc notanda sunt. Magistratus tunc ordinavit (aeque ac olim in peste), defunctos durante epidemia tertio die post mortem sepeliri (84), et aedes funestas statim post sepulturam aperiri (85); aquae ductus, cloacas etc. purgari iterato jussit anno 1827 (86), dum Chloruretorum praeparationem

(81) *S. D. P.* 11 Mart. 1805.

(82) *S. D. P.* 1 Apr. 1805.

(83) *S. D.* 14 Oct. 1811.

(84) *S. D. P.* 7 Sept. 1826.

(85) *S. D. P.* 16 Oct. 1826.

(86) *S. D. P.* 15 Mart., 21 Jun. 1827.

et distributionem largam ad aëris depurationem, sumtibus publicis, Collegio medico urbano mandavit (87). Ceterum cum morbus, ad Febrem intermittentem pertinens, non pro contagioso sit habitus, aeque minus ac in simili epidemia anni 1779—1781 singularis cura prophylactica adhibita est; dum quae attinent ad Nosocomium exstructum et auxilium medicum aliunde invitatum etc., haec magis ad curam therapeuticam pertinent.

De Cholera Asiatica, anno 1832 et seq. urbi Groningae etiam funesta, pauca hic solum dicenda sunt, cum cura prophylactica, contra hunc morbum adeo frustra adhibita, magis generalis fuerit et totum regnum aut nostram regionem spectaverit. Inter praecepta diaetetica, quae Ministerium supremum cum populo communicare utile duxit, illud hic etiam promulgatum est, quod continet monita contra usum fructuum immaturorum (88) et abusum potuum spirituosorum (89), quippe quae disponerent ad Choleram; simul in ultimo decreto jussum est, bis per-

---

(87) *Verslag van de in het jaar* 1826 *te Gron. waarg. ziekten enz. De Chlorine-Verbindingen enz. door* S. STRATING Ez. Gron. 1827. *Voorrede.*

(88) *S. D. P.* 28 Maj. 1832.

(89) *S. D. P.* 2 Jul. 1832.

hebdomadem aquaeductus, cloacas, plateas etc. purgare.

Inter praesidia sanitatis maxime salutaria, contra morbos unquam instituta, primo loco nominanda sine dubio est Inoculatio Variolarum et jam usitatior illa Variolarum Vaccinarum, ad morbum illum gravissimum mitigandum, nisi prorsus prohibendum. Utraque etiam Magistratui Civitatis Groninganae curae cordique fuit. Ita anno 1801 cum Collegio tunc hanc Provinciam gubernante (*Departementaal Bestuur*) communicavit aptas rationes, quibus inoculatio variolarum promoveri et contagionis dispersus inde metuendus praeveniri posset (90). Anno 1809 medicos admonuit, quantocius variolae in urbe erumperent, illud cum civium Magistro communicare et tabulas trimestres infantum vaccina insitorum tradere (91). Variolis in urbe dein obortis, decreto publicato in memoriam revocavit praecepta, quae ad praecavendam propagationem hujus morbi erant ab Auctoritate suprema praescripta (92), et inprimis porro scholarum magistros adhortatus

(90) *S. D.* 23 Apr. 1801.

(91) *S. D. P.* 6 Febr. 1809.

(92) *S. D. P.* 21 Febr. 1809.

est, ne scholas frequentarentur tales, qui variolas nondum perpessi essent (93). Ita repetita vice medicos admonuit tabulis trimestribus vaccinatorum rationem reddere (94); vicorum Magistros (*Wijkmeesters*) se certiores reddere de numero infantum nondum insitorum (95); tandemque anno 1826 medicum nominavit, qui Insitoris munere fungitur (96). Leges de variolis aliisque morbis contagiosis arcendis nunc vigent, quae, secundum decretum Regium (18 Apr. 1818), anno 1819 proclamatae et in Decreto politico anni 1822 confirmatae sunt (97). Hisce statutum est: Nemo pauperum publicis sumtibus sustentabitur nullusque infans in scholis urbis pauperibus destinatis admittetur, nisi testimonio instructus Medici, se contra variolas, sive variolas ipsas perpessi, sive vaccinis insiti sint, reservatos esse. Si morbus contagiosus in quadam domo se palam faciat, liberi hujus domus in nullam scholam qua-

---

(93) *S. D.* 12 Jun. 1809.

(94) *S. D.* 12 Febr. 1810. Hodie ne illud amplius frustra rogetur, tabulae illae trimestres medicis hunc in finem mittuntur et repetuntur.

(95) *S. D. P.* 9 Jan. 1826, 3 Aug. 1829, 23 Jun. 1831, 22 Nov. 1834, 5 Sept. 1836.

(96) *S. D. P.* 12 Jan. 1826, 26 Jul. 1830.

(97) *S. D. P.* 21 Nov. 1819, *Reglement van Politie*, Art. 319—327.

lemcumque, nec loca, ubi ars aut opificium quoddam discitur, mittere licet, durante contagione. Variolis in aliqua domo erumpentibus, protinus paterfamilias id cum Praeside Collegii medici, quod in civitate rei medicae curam gerit, communicabit, ut caveatur, ne contagione dispergantur. Aedium, ubi variolae adsunt, foris inscribi debet vocabulum *Kinderziekte*, ut quisque has intrare evitet. Medici et Chirurgi illud curabunt; si negligatur, id statim Praesidi Consulum nunciabunt; illorum porro officium est, omni die veneris Collegio medico notam exhibendi aegrotorum, quos, hebdomade praeterlapsa, varolis laborantes curaverunt. Fumigationes cum manganesio, sale culinari et acido sulphurico (nunc potius usurpantur chlorureta) ad depurandum aërem infectum nunquam omittantur; apud egenos illud publicis sumtibus fieri potest. Variolis aliove morbo contagioso defunctus, si Medicus id necessarium judicet, quantocius, saltem intra tres dies, cum vestibus, quibus indutus mortem subiit, sepeliundus est.

Omnino laudanda est prudentia in hisce praeceptis conspicua ad hujus atrocissimi morbi originem et propagationem, quantum possit, impediendam, ita ut, istis omnibus rite ubique observatis, spem fovere liceat, quin hoc generis humani malum, quod

illud aevis praecedentibus tantopere excruciavit, ex *Europae* majore parte tandem arcere valeamus. Novas etiam difficultates, quas morbi varioloidei apparitio non infrequens contra variolarum vaccinarum virtutem prophylacticam praebuit, insitio accuratior et simul repetita verosimiliter amovebit, cui igitur favere sapientis utique foret Magistratus (98). — Animadverti tamen forte posset, fere unice hujus morbi rationem habitam et tam parum hic et alibi contra alios morbos statutum esse, non minus contagiosos et frequentes, puta exanthemata reliqua acuta, Scarlatinam et Morbillos, nec non Typhum. Adest nunc quidem Nosocomium urbanum ad pauperes hujuscemodi morbis laborantes inprimis recipiendos et ita separandos accommodatum, sed non multum illud juvat, cum aegri, ipsis aut affinibus invitis, huc transmitti nequeant. Adest quidem Collegium medicum in urbe, praesertim epidemiarum avertendarum curam gerente, sed vulgo morbos dictos non curat, forsan persuasum prophylaxin hac in re adhibendam non fore satis efficacem, aut talem non posse institui. — Etsi sane fatendum sit, horum morborum originem, quatenus non solum ex contagione, sed etiam sponte ex miasmate aliave causa

---

(98) *Dissert. Medica Inaugur., de vaccinae virtute prophylactica iterata insitione confirmanda*, AUCT. J. L. TAPPER, Gron. 1837.

epidemica generali latente producantur, non impediri posse, quaeritur tamen, num illud de horum propagatione per contagionem multis in casibus veluti sporadicis fieri et sic epidemiae eruptio prohiberi posset? Ita manifesta fuit in hisce locis epidemiae morbillosae recentissimae anni 1837—1838 origo et propagatio per contagionem. Vir enim *Sylvae Ducis* morbillis infectus et inde profectus primum hosce in regionis Groninganae pagum *Scharmer* transtulit et cum incolis communicavit, unde lente dein per totam regionem proserpsit et tandem etiam urbem invasit. Nec desunt pristinarum epidemiarum morbillosarum exempla, in quibus simili se disperserunt modo. Nonne probabile esset, ulteriorem morbillorum progressum arceri potuisse, si vir ille aliique ab eo infecti quamprimum separati fuissent? Obstat revera contagii morbillosi subtilitas, major quam variolosi et scarlatinosi, ideo facilius coërcendi, dum typhosum etiam quidem facile diffunditur, sed tunc simul multum debilitatur. Perquam sane molesta forent necessaria locorum et hominum infectorum a sanis separatio perfecta aliaeqne cautelae a Magistratu exacte tuendae; — non est, quod dijudicem, quatenus haec conamina salutaria, salva civium libertate, perfici possint; — haec vero obstacula tot tantaque esse, ut de illorum successu desperandum sit, dubitari

forte licet, num experientia satis docuerit, quemadmodum id de Cholera probaverit, admodum vero a dictis morbis diversa. Quamdiu itaque idem de hisce constet, humanitas flagitat omnem curam, ut praeveniantur; quod primum officium in omni morbo eoque magis in talibus est, qui quidem curari non vero sanari possunt.

Licet adhuc dubia moveri possint de morborum epidemicorum praeveniendorum probabilitate, minime tamen obstant, quominus duntaxat tales morbos arcere omni vi conamur, qui mere ex contagione oriuntur et communicantur, videlicet labes Syphilitica. Uberrima hujus mali fons latet, uti notissimum, apud meretrices, quae publice in lupanaribus clamque suam castitatem prostituentes et simul luem veneream communicantes non solum semetipsae sed et alios cives perdunt. Leges severae, quae pristinis aevis contra lupanaria et meretrices aut quamcunque prostitutionem — nec certe solum ad morum pravorum, sed etiam ad morbi syphilitici dispersum inhibendum — extiterunt (99), jam dudum abrogatae sunt, et meretrices et lenones hodie libere suo funguntur munere obscoeno, suis fruuntur juribus, et solum

(99) *S. D. P.* 11 Aug. 1652 (ubi citantur *S. D. P.* annorum 1596, 1601 et 1608 non inventa) 19 Febr. 1669, 15 Apr. 1718, 4 Jul. 1725.

regimine politico refrenantur, ne societatis quies et mores publice attententur. Nam quae viguit ante aliquot annos cura meretricum medica nunc etiam abolevit. Repeti ergo omnino debent, quae antea jam de hac re tam enixe monuit Cl. VAN DOEVEREN (100): »Vigeat," inquit, »precor inprimis Procerum cura, in limitando syphilidis morbi progressu, ejusque causis exstirpandis: vix dici, vix credi potest, quanta mala latius serpens et intimas medullas penetrans, istius virus ad corpora corrumpenda adfert; quantum ad progeniem vitiosiorem cives vestros, immo et liberos disponat; quanto furore in ipsos saeviat tenellos parentum labe infectos, aut cum matris vel nutricis lacte luem contrahentes! Grave malum difficilem (fateor) admittit curam; malum insanabile esse, haud pauci perhibebunt: ast, quidnam quoque in hoc sana Politica praestare posset, haud difficile foret exponere etc." Multi viri in arte eximii animum et operam verterunt ad damnum, quod inde sanitati publicae infertur, nisi auferendum, saltem mitigandum. Hocce consilium praesertim occupavit et hisce diebus magis quam unquam occupat medicos et politicos urbis *Parisiorum*, tantopere et in hac re famo-

(100) *Sermo Acad.* etc. p. 57, transl. bl. 63.

sae (101). Malum non esse amovendum opinantur removendis ipsis lupanaribus, quibus civitates carere non possunt, ne majus malum inde in populi mores redundaret, sed curam medicam magis accuratam et facilem esse reddendam perhibent nosocomiis aptis exstruendis, ubi non solum meretrices publicae visitari et, si lue venerea laborant, retineri et cura submitti deberent, sed quo etiam clandestinae hoc in casu sponte venirent, ut sanarentur. — Omnino ni fallor, votis etiam satisfaceret hujusmodi nosocomii in hac urbe restauratio.

Ad morbos auctoritate publica omnino avertendos pertinet etiam Rabies canina adeo terribilis. Si lustremus decreta publica urbis, haec seriem offerunt insignem talium, quibus jussum, ob rabiem caninam obortam canes domi retineri et alligari (102). To-

---

(101) Conf. opus egregium: *De la Prostitution dans la ville de Paris*, etc. *par* A. J. B. PARENT-DUCHATELET, Paris et Brux. 1837. *Annales d'Hygiène publique* etc. 1838.

(102) *S. D. P.* 4 Jan. 1629, 3 Maj. 1725, 28 Mart. 1740, 23 Jul. 1750, 20 Febr. 1751, 6 Jul. 1752, 29 Jul. 1763, 4 Maj. 1765, 15 Apr., 24 Maj., 12 Dec. 1781, 1 Maj. 1784, 13 Jan. 1785 (quod decretum simul continet praecepta et remedia, quibus utendum, si homines aut animalia a canibus rabidis mordantur), 3 Oct. 1785, 22 Jun. 1686, 5 Aug. 1693, 7 Apr. 1794, 14 Jun., 4 Sept. 1796, 11 Aug. 1800, 19 Jul. 1803, 30 Aug. et 5 Dec. 1805, 31 Maj. et 13 Aug. 1806, 15 Aug. 1808, 8 Jul. 1809, 6 Aug. 1813, 28 Mart. 1814, 12 Jun. 1814, 20 Maj., 15 Jun., 2 Oct. 1815, 20 Maj. 1816, 18 Jul. 1817, 26 Jul. et 26 Dec. 1821, 17 Jun., 22 Aug. et 24 Sept. 1822, 20 Febr. 1823.

ties repetita haec publicatio demonstrat, quam frequens talis morbus canes et quidem omni anni tempore afficeret. Notandum vero, post annum 1823 nondum iteratum esse decretum, ita ut tam diu morbus hic non occurrisse videatur (103). Nullo tamen modo hodie contra illum praecautum est, uti antea. Anno scilicet 1806 (104) tributum canibus impositum est (duorum florenorum cuique cani quotannis solvendorum) et anno 1811 adhuc solutum, dein autem, multis id aegre ferentibus, aboletum est. In nonnullis hujus Provinciae et aliis Regni locis adhuc solvitur, nec desunt, qui illius tributi restaurationem in hac urbe, ad inutilem, imo nocivum canum vagantium numerum diminuendum, optant.

Inter decreta ob hunc illumve morbum lata adhuc referri potest illud anni 1713, quo prunorum invectio et venditio prohibita fuit, propter febrem forsan autumnalem, solito gravius grassantem, qualem certiores sumus ansam dedisse simili decreto anni 1719 (105). Jam reperimus pruna inter fru-

---

(103) Dum haec typis mandentnr, suspicio mota est, rursus morbum inter canes in urbe suscitatam esse, ita ut Magistratus solitum decretum de hisce alligandis publicare necesse judicaverit. *S. D. P.* 5 Nov. 1838.

(104) *S. D. P.* 23 Dec. 1806, 10 Jul. 1807.

(105) *S. D. P.* 4 Sept. 1713. *S. D. P.* 25 Aug. 1719.

ctus vetitos durante peste et cognitum est, quam nocivus illorum abusui vulgo et hodie tribuitur effectus in febribus autumnalibus excitandis. — Denique hic addendum est praeceptum a Magistratu anno 1808 ordinatum, quo modo illi, qui sub dio in aestate laborent, cavere deberent durante solis ardore illius radios urentes, ne inde sequelas funestas et morbos graves sibi contraherent (106).

---

(106) *S. D.* 5 Sept. 1808.

# CAPUT IV.

## DE CIVIBUS TUENDIS CONTRA LAESIONES EXTERNAS.

---

Superest, ut nunc loquar de cura Magistratus Groningani ad cives tuendos contra laesiones varias externas, quae fortuito, infortunio, petulantia, imprudentia aut negligentia a rebus circumdantibus et homine ipso in societate frequenti, qualem civitates praebent, toties hominem offendere possint. Huc pertinent itaque omnia, quibus praepediatur, ne ex hujusmodi causis tuta et secura civium vita, imprimis in viis publicis, periclitetur. Vel primum hunc in finem in censum venit urbis illustratio publica. De hac animadvertendum est, urbem diu tali caruisse, uti patet ex placito anni 1665, quo nemini concessum, tempore nocturno obscuro vias frequentari, nisi urgente necessitate,

et praeditus sit face, laterna aliove instrumento lucente (107). Tandem anno 1680 decrevit Magistratus juxta exemplum urbium illustrium in civium gratiam per totam urbem laternas ponere (108), quarum numerus sensim, uti anno 1682 jam a 200 ad 300 est auctus (109). Licet sumtibus insignibus exstructae essent laternae, quarum nempe fulcra e lapide integro caesa non parum etiam civitatem adornabant, tamen clarior culturae lux, quae interea hoc aevo affulsit, novum clarioremque etiam illustrandi modum postulavit. Ante aliquot ergo annos itidem ad exemplum aliarum civitatum insigniter urbis illustrandi ratio, tam quod ad laternarum structuram, quam numerum attinet, est emendata, ita ut hodie melius scopo satisfaciat.

Ut praeterea cives salvi manerent Magistratus a veteri ad nostrum tempus variis utilibus decretis praecavere non desiit. Haec breviter indicabo secundum decretum politicum; quod antiquitas vero notatu dignum praebet, non omittam. Ita in hoc Decreto statutum: Nulla lintea, stragula aliasve res suspendi septis pontium sive aliis aedificiis pu-

---

(107) *S. D.* 26 Oct. 1665, renov. 24 Jul. 1727.

(108) *S. D.* 12 Sept. 1680.

(109) *S. D.* 9 Mart. 1682.

blicis, aut funibus arboribus connexis, quae ad viam publicam plantatae sunt; nullos volucres seu dictos *dracones* (*vliegers* of *draken*) per vias emitti (110); praeterea antea quicunque ludi cum pilis, fundis, arcubus etc. viatoribus periculosi erant vetiti (111), nec licebat vesperi et nocte clamorem, clangorem aliumve rumorem edere (112); tabernacula auctionum publicarum nocte illustrari (113); in viis publicis non ligna, lapides, fimum aliasve res exponi, sed statim auferri, exceptis ruderibus ex aedificandis aedibus ortis, quae per diem restare possunt, ita tamen, ut viam non impediant et ante solis occasum deferantur (114); nulla vasa aliaque utensilia prope aedes, nec vehiculum quoddam, nisi locis licitis nocte in via publica relinqui (115); non sclopeta taliave instrumenta explodi in plateis et pone aedes (116); nec pyrophora ex pulvere pyrio aliisve materiis combustilibus parata (*zwervers* hic vulgo dicta etc. et adeo ab antiquo usitatissima Groninganis

(110) *Reglement van Politie*, Art. 144 et Art. 145.

(111) *S. D. P.* 25 Jan. 1675, 5 Sept. 1685, 1 Jun. et 5 Sept. 1796.

(112) *S. D. P.* 10 Febr. 1640.

(113) *Reglement van Politie*, Art. 147.

(114) *S. D. P.* 22 Jan. 1631, *Reglement van Politie*, Art. 148.

(115) *Reglement van Politle*, Art. 149 et 150.

(116) *S. D. P.* 10 Jan. 1787, 29 Mart. 1814, *Reglement van Politie*, Art. 151.

laetitiae signa) deflagrari et ejaculari, nisi statutis diebus festis, statutoque tempore et loco, nempe foro majore (117); canes fortes (exceptis venaticis) non nisi ore ita vinculo cohibito, ut neminem laedere possint, haberi (118); non ex aedibus aliquid in plateas dejici, nisi viatoribus praemonitis (119); nivem ex areis aedium translatum in plateas aequari, ne obstruantur (120); in viis publicis non pilas e nive confectas, lapides etc. jactari (121); durante hyeme fossas urbis glacie pervias non cum equis nec trahis aliave vectura frequentari (122); nec per illas aliosque canales urbis calceis ferreis (*schaartzen*) plures conjunctim vehi, sed continue unus post alterum et ita, ne alii laedantur (123). — Quamvis sequentibus intersint praesertim edita, ne publicis urbis operibus damnum inferatur, tamen una id

---

(117) *S. D. P.* 10 Nov. 1624 iterata vice et quotannis fere adhuc repetitum secundum *Reglement van Politie*, Art. 151 et 152.

(118) *S. D. P.* 1 Sept. 1684, inprimis 8 Aug. 1700, 22 Jan. 1703, 4 Jul. 1705, 4 Febr. 1712, 29 Apr. 1782, *Reglement van Politie*, Art. 153.

(119) *Reglement van Politie*, Art. 156.

(120) *Reglement van Politie*, Art. 155.

(121) De pilis niveis id jam vetitum *S. D. P.* 16 Febr. 1625, 17 Febr. et 13 Dec. 1630, 17 et 22 Dec. 1684. *Reglement van Politie*, Art. 156.

(122) *Reglement van Politie*, Art. 157.

(123) *Reglement van Politie*, Art. 158.

etiam de civibus praecavent et ideo hic afferri merentur. Ita vetitum, cum equis aut curribus per tramites arbusti *Sterrebosch* extra Portam *Exercitus* aliasve ad ambulandum servientes vehi, aut currus ibi deseri (124); per pontes (125) et plateas urbis (126) rapido cursu vectari, porroque praescriptus modus, quo aurigae sibi obviam euntes cedere (127) et ad aedes sacras, spectaculum similiaque loca publica vehi, ibi morari et revehi debent (128); praeterea vehiculum equo vel equis tractum in via deseri nec ita poni, ut transitus impediatur, licitum est (129); aurigis interdictum uti equis effrenatis, nisi dimittantur, urbis insignibus ope ferri candentis notandis (130). Huc quoque referri possunt, quibus pro-

---

(124) *Reglement van Politie*, Art. 177 et 178. *S. D. P.* 7 Maji 1805, quo simul vetitum ibi collineari cum sclopetis (*witschieten*).

(125) *S. D. P.* 13 Jan. 1780 et praeter decret. jam allatum 7 Maj. 1805, 30 Mart. 1818, *Reglement van Politie*, Art. 180.

(126) Hoc olim de omni valebat curru, uti patet ex *S. D. P.* 2 Sept. 1639, 17 Jan. et 22 Dec. 1684, dum hodie non nisi vehicula oneribus deferendis inservientia spectare videtur. *Reglement van Politie*, Art. 181.

(127) *Reglement van Politie*, Art. 179.

(128) *S. D. P.* 12 Nov. 1684, 13 Jan. 1780, 10 Febr. 1817, 30 Mart. 1818. *Reglement van Politie*, Art. 182—186.

(129) *Reglement van Politie*, Art. 187 et 188,

(130) *Reglement van Politie*, Art. 189 et 190, mutati *S. D. P.* 10 Jul. 1826.

hibitum est, tramites (*rijpen*) abstergendi et abluendi, quamdiu gelaret (131); cum trahis per eos vehendi, dum nive tecti sint, sed jussum (uti hodie, si opus est, incolae identidem admoneri solent) tunc cum cinere aut arena conspergendi (132), nec eos terendo lubricos reddendi (133); quicunque porro cellam sub aedibus (*potkast*) amoveat, partem domus effossam palis cum catenis aliove sepimento circumdet (134); nemini licitum fores et fenestras habere, quae extrorsum aperiuntur, aut caminos tubosve, quibus fumus educitur, in viam publicam prosilientes struere (135), neque, ad vias, palas, scamna, aut sepimentum etc., nisi venia impetrata et hisce palis colore albo distinctis (136). Denique ob aedificiorum pulveri nitrato servando inservientium vicinitatem, in parte boreali urbis circumscripta, nulla fabrica aut officina erigi licet, in qua igne solito majore opus est (137). Taceo de aliis omnibus cautelis ad incendium in urbe praeveniendum et exstinguendum, tanta cum cura statutis,

---

(131) *Reglement van Politie*, Art. 76.

(132) *S. D. P.* 17 Dec. 1812.

(133) *Reglement van Politie*, Art. 294. Id quoque de pontibus glabris praeceptum. *Reglement van Politie*, Art. 111.

(134) *Reglement van Politie*, Art. 275.

(135) *Reglement van Politie*, Art. 276.

(136) *Reglement van Politie*, Art. 277, 278.

(137) *S. D. P.* 20 Dec. 1795. *Reglement van Politie*, Art. 282.

cum hae magis de bonis civium, quam de civibus ipsis servandis agant (138). Hisce itaque, quae huc pertinent, enarratis, propositum laborem absolvere pergam, addendis legibus politico-medicis nunc vigentibus et nonnullis hujusmodi decretis antiquis.

---

(138) *Reglement van Politie*, Hoofdst. VI. Bepalingen omtrent het voorkomen en blusschen van Brand.

# CAPUT V.

## COROLLARIUM, CONTINENS LEGES POLITICO-MEDICAS VIGENTES ET NONNULLA HUJUSMODI DECRETA ANTIQUA, AD CIVES GRONINGANOS SANOS ET SALVOS SERVANDOS.

---

### REGLEMENT VAN POLITIE, 18 NOV. 1822.

*Van het schoonhouden der Straten en Wegen.*

Art. 75. Een ieder zal, ten minsten éénmaal in de week, tot den bodem toe opscheppen of doen opscheppen de goten of riolen, welke voor of bijlangs zijn erf loopen, als mede de straat schoon aanvegen, en deze laatste vuilnis op dezelve in een' hoop brengen. En zal dit moeten gedaan worden des Donderdags voordemiddags, door de Ingezetenen, bij welke de Menners zich, ingevolge Art. 95, dien dag ter opneming der vuilnis vervoegen; en des Vrijdags voordemiddags, door die Ingezetenen, bij

welke de Menners, volgens evengenoemd artikel, ten gezegden einde, des Vrijdags komen. Voorts zal ook een ieder verpligt zijn, om op Vrijdag de rijp, voor of bijlangs zijn erf liggende, voor zonnen ondergang te schrobben en schoon af te spoelen, of zulks te laten doen.

Art. 76. Het schrobben en afspoelen der rijpen, in het voorige artikel bevolen, zal niet mogen geschieden, zoo dra en zoo lang het vriest.

Art. 77. Desgelijks zullen de Ingezetenen verpligt zijn, om elk jaar (*), in den loop van de maand April, te doen schoonmaken de wanden, welke tusschen de huizen en erven zijn, en tevens strekken tot eene uitwatering; zullende, ingeval de groote hoeveelheid der vuilnis, welke dezelve opleveren, zulks noodzakelijk maakt, aan den Opzigter over den Stads Stratendrek, kennis kunnen worden gegeven, op welken dag en uur men met de reiniging der wande gedenkt te beginnen, ten einde door denzelven, tegen dien tijd, een of meer vuilnis wagens worden besteld, om de vuilnis dadelijk op te nemen. De verpligtingen, bij dit en het 75 art. voorgeschreven, rusten op de bewoners of gebruikers van het beneden huis of erf.

Art. 78. Bijaldien Burgemeesteren of de President-Burgemeester mogten oordeelen, noodig te zijn, dat de wanden, riolen of goten, buitengewoon opgeschept, de straten aangeveegd, de rijpen geschrobd en afgespoeld, of deze des winters, uit hoofde der gladheid, bestrooid, of de sneeuw geslecht, weggeruimd of vervoerd behoorde te worden, zal daartoe order worden gegeven aan de Wijkmeesters, welke alsdan gehouden zullen zijn, deze order dadelijk te brengen ter kennis van de Ingezetenen van hunne

(*) Secundum *S. D. P.* 15 Oct. 1835: „ten minste tweemalen in het jaar, als eenmaal in den loop van April en eenmaal in den loop van October."

Wijk, het zij in eigen persoon, of door daartoe geschikte personen, echter ter hunner verantwoording.

Art. 79. Niemand zal de straat, voor of bijlangs zijn erf loopende, mogen schrobben of doen schrobben, ten zij zulks door Burgemeesteren of den President-Burgemeester uitdrukkelijk bevolen zij.

Art. 80. Niemand zal in deze Stad een sekreet mogen hebben, in dier voege ingerigt, dat het zich ontlast in eene wande, goot of eene der Stads afwateringen (de diepen en havens hieronder niet begrepen).

Art. 81. Het is verboden zich, op de straat, of eenige andere publieke, daartoe niet bestemde plaats in deze Gemeente te ontlasten.

Art. 82. Niemand zal asch, stroo, groente, gootmodder, afval van visch of beesten, of andere vuilnis, van welken aard ook, mogen werpen op de markten, straten, gangen, in goten, diepen of havens, bij bruggen of andere publieke plaatsen; maar een ieder zal verpligt zijn, zulks in bakken, vaten of diergelijke tot berging geschikte voorwerpen te vergaderen en uit te zetten, tegen den tijd, waarop de Menners komen om de vuilnis weg te halen.

Art. 83. Wanneer de overtreding van het bij het vorige artikel bepaalde, wordt begaan na zonnen ondergang, of vóór zonnen opgang, zal zulks als eene verzwarende omstandigheid worden beschouwd.

Art. 84. Ten einde aan het bepaalde bij art. 82 te beter kunne worden voldaan, zullen alle bewoners van huizen, woningen en kelders verpligt zijn, zich van de noodige bakken, vaten of diergelijke, tot berging geschikte voorwerpen te voorzien, en dezelve in bruikbaren staat te houden.

Art. 85. Het wordt aan de Slagters verboden, om het bloed van geslagte beesten uit hunne huizen naar buiten te laten loopen, of te vegen; gelijk ook aan de Smeden of anderen, die zich met het aderlaten van paarden of bees-

ten ophouden, om het bloed bij zulke gelegenheid op de publieke straat te laten loopen; maar zullen de voornoemde personen verpligt zijn hetzelve in bakken te vergaderen, om zich daarvan te ontdoen, op de wijze als bij art, 82 bepaald is.

Art. 86. De vuilnis, welke door de Menners opgenomen en vervoerd wordt, zal voortaan gebragt worden op de Drekstoep buiten de Oosterpoort, ter plaatse, hun door den Opzigter over de Stoep aangewezen, uitgezonderd wanneer, de omstandigheden zulks vorderende, op schriftelijke voordragt van den Opzigter over den Stads stratendrek, door Burgemeesteren bijzonder verlof zal zijn gegeven, om dezelve terstond van de wagens in de schepen te doen laden op de Stoep bij de Bloemstraat.

Art. 87. De opnemingen en wegvoering van dezelve vuilnis, zal, bij provisie en tot nadere dispositie, geschieden door zoodanige veertien Menners en zeven Vegers, als daartoe tegenwoordig gebruikt worden, mits, voor zoo veel de Menners aangaat, bij den Opzigter over den Stads stratendrek vooraf geadmitteerd. En zal ieder Menner bij zijn' wagen moeten hebben eene goede schop, mestvork en ratel; terwijl de Veger zal moeten voorzien zijn van een' bekwamen bezem.

Art. 88. De Menners en Vegers zullen alle werkdagen met hunne wagens en gereedschappen op de groote Markt te zamen komen, en wel des morgens vóór half acht uren gedurende de maanden Januarij, Februarij, November en December; vóór half zeven uren gedurende Maart, September en October; en vóór half zes uren gedurende April, Mei, Junij, Julij en Augustus. Voorts zullen zij verpligt zijn, alvorens naar hunne kluften te vertrekken, gezamenlijk op te nemen alle vuilnis, welke rondom het Raadhuis en op de geheele groote Markt gevonden wordt.

Art. 91. De Menners en Vegers zullen dagelijks zoo lang rijden en werken, tot dat zij hunne onderscheidene kluften van de vuilnis gezuiverd hebben, doch zullen, van den eer-

sten November tot den eersten April, van twaalf tot één uur, en, de overige tijd van het jaar, van twaalf tot twee uren mogen schoften.

Art. 94. De Menners zullen verpligt zijn te ratelen, of op de plaatsen, waar zulks door de Ingezetenen niet gehoord kan worden, aan derzelver huizen aan te schellen of aan te kloppen, alvorens zij met den wagen voortrijden, ten einde het een' ieder kenbaar worde, dat er de wagen is, om de vuilnis op te nemen.

Art. 95. Ten einde de Menners en Vegers hun werk geschikter kunnen verrigten, blijven de zeven panden der Stad voor de Menners in veertien kluften verdeeld, waarvan twee Menners en één Veger te zamen zullen hebben twee het naast bij elkander gelegene kluften, in welke zij gezamenlijk hun werk zullen verrigten, op de dagen invoege hierna bepaald is. enz.

Art. 101. De Menners en Vegers zullen hunne kluften wekelijks drie malen moeten doorrijden, gelijk bij Art. 95 is bepaald, alle vuilnis opnemen, en hooi, stroo en snoeisel van boomen boven opleggen.

Art. 111. De Poortiers zullen iederen Woensdag en Zaturdag, vóór twaalf uren des middags, de poorten en bruggen schoon moeten aanvegen, en de vuilnis op één of meer hoopen buiten de gewone passage brengen; terwijl de Menners van die kluften verpligt zullen zijn, die vuilnis, in den loop van dien dag, op te nemen. Voorts zullen de Poortiers verpligt zijn, om, bij gladheid der Bruggen, dezelve te bestrooijen.

Art. 112. De Menners en Vegers zullen de bogen in hunne kluften, iederen Zaturdag vóór twaalf uren des middags, en voorts alle andere publieke plaatsen, waarvan de schoonhouding niet ten laste van particulieren is, zoo dikwijls hun zulks door den Opzigter over den Stads stratendrek wordt gelast, schoon aanvegen, en de vuilnis terstond in de wagens opnemen; terwijl de Turfvoerlieden insgelijks, iederen Zaturdag om twaalf uren des middags, de

Rademarkt schoon aangeveegd, en de vuilnis in hoopen gebragt moeten hebben, om door de Menners van die kluft dien dag vóór vier uren des nademiddags te worden opgenomen.

Art. 113. De Mestmenners, Karremenners, Sledemenners en Tonnedragers blijven, als van ouds, belast met het vegen en schoonhouden van de groote Markt.

## *Van toezigt op Eetwaren.*

Art. 335 De bakkers zullen geen roggenbrood te koop mogen hebben, dan hetwelk van zuivere rogge, en onvermengd met andere speciën gebakken is, gelijk zij ook geen tarwenbrood te koop zullen mogen hebben, dan van zuivere ingrediënten gebakken.

Art. 336. De Commissarissen der bakkers zullen in het bijzonder belast zijn met het toezigt op het gewigt en de deugdzaamheid, zoo van het verkoop ingevoerde, als van het in deze Gemeente gebakken brood. (*)

Art. 337. Zij zullen, met assumtie van twee bakkers, daartoe door hun te verzoeken, en die zulks niet zullen mogen weigeren, ten minste tweemalen in het jaar, en voorts zoo dikwijls, als zij zullen goedvinden, bij de bakkers, in deze Gemeente woonachtig, rondgaan, om het brood, bij hun voorhanden, te onderzoeken en te keuren, met magt, om, bijaldien zij bevinden, dat het brood het behoorlijk gewigt en deugdzaamheid niet heeft, hetzelve dadelijk in beslag te nemen en in het Raadhuis te doen brengen, waarvan zij terstond bij procesverbaal aan den Commissaris van Politie kennis zullen moeten geven, ten einde de overtreders worden vervolgd.

---

(*) Secundum *S. D. P.* 30 Oct. 1828, decretum: „dat onverminderd de bepalingen in dit en de twee volgende art. vervat, de winkels der Bakkers en Broodslijters van wege Burgemeester en Wethouderen, zoo dikwijls noodig en ten minste vier maal 's jaars, op niet bepaalde tijdstippen, zullen worden gevisiteerd enz."

Art. 338. Zij zullen, vóór den 1sten Januarij en vóór den 1sten Julij van elk jaar, aan den President- Burgemeester eene schriftelijke verklaring indienen, door hun, benevens de twee geassumeerden verteekend, houdende een getrouw verslag van hunne bevinding bij het gedaan onderzoek en de keuring van het brood.

Art. 339. De melkverkoopers zullen verpligt zijn hunne emmers, waarmede zij de melk bij de huizen rondbrengen, dadelijk bij het in werking zijn van dit Reglement, voorzien te hebben met daarop wel sluitende en in een spil ter zijde afdraaijende, of met een scharnier opslaande houten, blikken, zinken of koperen deksels, en de emmers met deze deksels moeten gedekt houden, zoo lang zij met dezelve, voorzien van melk, bij den weg of de straat loopen.

Art. 341. Geen slagter in deze Gemeente zal een kalf mogen slagten, of het vleesch daarvan te koop aanbieden, wanneer hetzelve niet den vollen ouderdom van vier weken heeft bereikt. (*)

Art. 342. En zal ook niemand eenig geslagt vleesch van een kalf, hetwelk geene vier weken oud is geweest, in deze Gemeente mogen invoeren of ter verkoop aanbieden.

Art. 343 De Commissarissen der slagters zullen naauwkeurig toezien, dat de bepalingen, bij de beide vorige artikelen gemaakt, stiptelijk worden nagekomen.

Art. 344 Ingeval van bevondene overtreding, zal het vleesch terstond in beslag genomen, ten raadhuize in bewaring gebragt en onmiddelijk, bij procesverbaal, daarvan kennis gegeven worden aan den Commissaris van Politie, ten ten einde de overtreders naar behooren worden vervolgd.

Art. 245. Een slagter bevonden zijnde een kalf, beneden den ouderdom van vier weken, te hebben geslagt, of het

(*) Secundum *S. D. P.* 14 Jul. 1831 : „ is het slagten van ziekelijk rundvee, kalveren of schapen, alsmede de invoer van het vleesch van zoodanig elders geslachte beesten verboden."

vleesch daarvan te koop aangeboden, gelijk ook degene, welke zoodanig kalfsvleesch ingevoerd, of alhier ter verkoop aangeboden zal hebben, zal in eene boete worden veroordeeld.

Art. 347. Geen zeevisch, ter afslag aangevoerd, zal mogen worden afgeslagen, dan nadat dezelve onderzocht en goedgekeurd is, door den keurmeester, daartoe door Burgemeesteren aangesteld.

Art. 348. De keurmeester zal van den aanvoerder der visch genieten, van ieder schip twintig cents, en van ieder wagen vijftien cents.

Art. 349. Wanneer de visch door den keurmeester is afgekeurd, zal van dezelve alhier niets mogen worden verkocht, maar de aanvoerder verpligt zijn daarmede dadelijk wederom buiten deze Gemeente te vertrekken, en de keurmeester gehouden zijn van de gedane afkeuring terstond kennis te geven aan den Commissaris van Politie, om te kunnen zorgen voor de wegvoering van de visch.

Art. 350. Wanneer, na gedaan onderzoek, op last van den President-Burgemeester of van den Commissaris van Politie, bewerkstelligd, bevonden mogt worden, dat de keurmeester slechte of bedorven visch goedgekeurd en alzoo ter afslag toegelaten mogt hebben, zal dezelve deswege naar de omstandigheden gestraft worden, invoege hierna is bepaald.

## *Maatregelen tegen de verspreiding der Kinderziekte.*

Art. 319. Niemand zal bij voortduring uit eenige armenkas worden bedeeld, en ook zullen geene kinderen op eene der Stads- of armenscholen worden toegelaten, dan op vertooning van een getuigschrift, afgegeven door eenen geneesheer, houdende, dat de vertooner of zijne kinderen tegen de kinderziekte, door voorafgegane kinderziekte zelve, of door koepok-inenting, beveiligd zijn.

Art. 320. Eenige aanstekende ziekte zich in een huis geopenbaard hebbende, zullen geene kinderen uit zoodanig huis op eenige school hoegenaamd, mogen worden gezonden of toegelaten, zoo lang de besmetting duurt. Alle ouders, voogden of andere opzigt hebbende personen, als mede alle schoolhouders en schoolhouderessen zullen, ieder zoo veel hem aangaat, voor de stipte uitvoering dezer bepaling zorg dragen.

Art. 321. Onder dit verbod zullen mede begrepen zijn de naai- en breidewinkels, de speel- en kinderschooltjes, in één woord, alle zoodanige verzamelingen van kinderen, die de opvoeding of het onderwijs ten doel hebben; gelijk ook de wolspinners- en andere winkels, waar eenig werk, ambacht of kunst geleerd wordt.

Art. 322. Zoodra de kinderziekte zich in een huis openbaart, zal het hoofd des huisgezins verpligt zijn, daarvan dadelijk aan den President der stedelijke Commissie van geneeskundig toevoorzigt kennis te geven, opdat de vereischte voorzorgen kunnen genomen worden, tot voorkoming van verdere besmetting.

Art. 323. Ieder ingezeten, in wiens huis zich de kinderziekte geopenbaard heeft, zal verpligt zijn, met groote leesbare letters, op zijne huisdeur te doen stellen het woord *kinderziekte*, ten einde elk zich voor den toegang tot zoodanig huis kunne wachten.

Art. 324. De geneesheeren en heelmeesters worden ten ernstigsten verzocht, ten huize hunner patiënten, door de kinderziekte aangetast, aan te dringen, dat dit uiterlijk teeken voor de deur worde geplaatst; wordende dezelve uitgenoodigd, om bij nalatigheid van dien, daarvan dadelijk aan den President-Burgemeester kennis te geven.

Art. 325. De geneesheeren en heelmeesters zullen verpligt zijn, elken Vrijdag, aan de stedelijke Commissie van geneeskundig toevoorzigt eene schriftelijke opgave te doen van de zoodanigen, welke door hun, in de verloopene week, aan de kinderziekte behandeld zijn.

Art. 326. Men zal de berooking met bruinsteen, gewoon keukenzout en vitrioolzuur, ter zuivering van de besmette lucht, in geen geval verzuimen, en bij onvermogenden zal zulks op Stads kosten geschieden.

Art. 327. Het lijk van eenen aan de kinderziekte gestorvenen, of aan eene andere besmettelijke ziekte, wanneer de geneesheer zulks noodzakelijk oordeelt, zal ten spoedigsten, uiterlijk binnen driemaal vierentwintig uren, in de kleederen, waarin de lijder gestorven is, ter aarde moeten worden besteld.

## *Beveiliging van Personen.*

Art. 144. Het wordt verboden om linnen, laken of andere goederen te hangen op de leuningen van bogen, bruggen of andere Stads werken, noch op lijnen, die vastgemaakt zijn aan boomen, welke bijlangs de openbare passage of werken staan; zullende, ter betere ontdekking van den overtreder, de op de voorschrevene wijze uitgehangene goederen in bewaring genomen, en ten koste van den eigenaar gehouden worden, heen ter tijd de boete en kosten, waarin hij zal verwezen worden, voldaan zullen zijn.

Art. 145. Niemand zal, bij de straat of op de publieke wegen, vliegers of zoogenaamde draken mogen oplaten, of daarmede bij de straat loopen om dezelve achter zich te laten vliegen.

Art. 147. De houders der openbare Verkoopingen van roerende goederen zullen, wanneer zij daarbij eene tent gebruiken, welke des nachts zal blijven staan, gehouden zijn dezelve, van zonnen-ondergang tot zonnen-opgang, behoorlijk verlicht te houden.

Art. 148. Het wordt aan een' iegelijk verboden, om, op of aan de openbare straten, rijpen en wegen in deze Gemeente, hout, steen, mest of eenige andere voorwerpen hoe genaamd, te leggen of te plaatsen, zonder dezelve ook da-

delijk weder weg te ruimen; zullende alleen, in geval van timmering, de stempeling, gedurende den loop van den dag, mogen blijven liggen, zoo echter, dat daardoor de passage in geenen deele gehinderd worde, terwijl dezelve voor zonnen-ondergang weggevoerd zal moeten zijn.

Art. 149. Insgelijks wordt het aan een iegelijk verboden, om, des avond na zonnen-ondergang, voor of in den omtrek zijner behuizing, op de openbare straat of rijp iets te laten liggen of staan, het zij vaten, kisten, handkarren, ketels of iets dergelijks.

Art. 150. Het wordt almede verboden, om eenig rijtuig, vrachtwagen, voertuig, slede of iets dergelijks, tusschen zonnen-ondergang en zonnen-opgang, op de openbare straat of andere voor de passage bestemde plaats, te laten staan, onverminderd de reeds bevorens verleende of inkomstig te verleenen permissien, om dezelve op zekere bepaalde plaatsen te mogen zetten.

Art. 151. Het blijft verboden, om met kanonnetjes, pistolen, geweren of iets dergelijks te schieten, of andere, hoe ook genoemde vuurwerken af te steken achter de huizen, op de straten, wegen, markten, in het sterrebosch of op andere openbare plaatsen in deze Gemeente.

Art. 152. Het zal echter op de avonden van alle openbare feestdagen, wanneer dezelve door het uitsteken der vlaggen van Martini toren worden aangekondigd, zijn toegestaan, om onschadelijke vuurwerken af te steken; zullende zulks nogtans alleen op de groote Markt, en niet vóór des avonds acht uren mogen geschieden; terwijl op de rijpen of kleine steenen geene vuurwerken zullen mogen worden afgestoken, en de zwermers niet naar of in de huizen geworpen.

Art. 153. Niemand in deze Gemeente zal doggen of andere groote honden, (jagthonden uitgezonderd) mogen laten losloopen, ten zij zoodanig gemuilband, dat dezelve geen kwaad kunnen doen.

Art. 154. Niemand zal sneeuw of iets anders uit de goten, van

de daken, uit vensters of luiken, noch van steigeringen naar beneden mogen werpen, ten zij iemand op de straat of den openbaren weg geplaatst zij, om de voorbijgangers te waarschuwen. Het naar beneden geworpene zal dadelijk weder moeten worden weggeruimd, of, zoo het sneeuw is, behoorlijk geslecht.

Art. 155. Al wie zich van sneeuw, liggende op binnenplaatsen tot zijn ërf behoorende, zoude willen ontdoen, zal verpligt zijn, wanneer hij dezelve op de openbare wegen of straten brengt, te zorgen, dat dezelve zoodanig geslecht worde, dat zulks de passage niet verhindert.

Art. 156. Niemand zal, bij of op de openbare straten en wegen in deze Gemeente, met sneeuwballen, steenen of iets anders mogen werpen.

Art. 157. Niemand zal, bij besloten water, de Stads grachten, met paarden, belsleden, looikes of eenig ander voertuig, met paarden bespannen, mogen gebruiken.

Art. 158. Het wordt verboden, om op de banen der schaatsrijders, zoo op de Stads grachten, als diepen en kanalen in deze Gemeente, wanneer twee of meer personen te zamen en elkanderen vasthoudende, het zij onmiddelijk, het zij door middel van een stok, touw of iets dergelijks, op schaatsen rijden, zulks anders te doen, dan achter elkanderen en behoorlijk opgesloten. Gelijk mede verboden wordt het zoogenoemd slingeren of het op eenige andere wijze onbehoorlijk en baldadig schaatsrijden, waardoor anderen gehinderd worden, of ligtelijk oorzaak tot ongelukken gegeven wordt.

Art. 177. Niemand zal met paarden, karren of andere rijtuigen, op de lanen en paden van het Sterrebosch buiten de Heere-poort, op de wandelpaden bijlangs den Heere-weg, of op eenige andere openbare wandel- of voetpaden, mogen rijden; zullende het echter geoorloofd zijn, om, van den Heere-weg dwars over het wandelpad, in de schuren of stallen te rijden.

Art. 178. Ook zal niemand zijn rijtuig of kar, op het wandelpad

bijlangs den Heere-weg, mogen laten staan; zullende de kasteleins of de andere bewoners aan den Heere-weg, bij welke de eigenaars of voerlieden der op deze wandelpaden bevondene karren of rijtuigen zijn afgestapt, zoo wel als de laatstgenoemde personen, wegens zoodanige overtreding aansprakelijk zijn.

Art. 179. Koetsiers en voerlieden, elkanderen met koetsen of andere rijtuigen ontmoetende, zullen, bij tijds, naar de regterzijde moeten afhouden en elkanderen op de linkerzijde laten voorbij rijden.

Art. 180. Het wordt verboden harder dan stapvoets, over de bruggen in deze Gemeente te rijden, gelijk ook verboden wordt het voorbij rijden van twee rijtuigen of van losse paarden en een rijtuig op de bruggen; zullende het rijtuig, hetwelk voor de brug komt, terwijl er reeds een of meer anderen op de brug zijn, en hetzelve te gemoet rijden, moeten wachten, tot dat zich geen rijtnig meer op de brug bevindt; welke bepaling ook ten opzigte van losse paarden gevolgd zal worden.

Art. 181. Desgelijks wordt verboden, om met losse paarden, karren, voersleden, turfwagens, zoogenoemde straat- of andere vrachtwagens, hetzij dezelve ledig of met goederen beladen zijn, anders dan stapvoets langs de straten te rijden.

Art. 182. De koetsiers, tegen den aanvang van de Godsdienst naar de Martini Kerk rijdende, zullen van de Groote Markt komen inrijden, en van daar wederom afrijden door de St. Jansstraat, of langs het Kerkhof voorbij het Provinciehuis, terwijl zij, tegen het eindigen van de Godsdienst, weder derwaarts rijdende, zich door de St. Jansstraat, of langs het Kerkhof voorbij het Provinciehuis, daarheen zullen moeten begeven.

Art. 183. Dezelve, naar den Schouwburg in de nieuwe Kijk in 't Jatstraat rijdende, zullen den weg derwaarts nemen door de nieuwe Boteringe straat en de Kruidstraat, en, van daar terug keerende, door de nieuwe Kijk in 't Jatstraat afrijden.

Art. 184. Wanneer in het Concerthuis, staande in de Poelestraat, bijeenkomsten gehouden worden, zullen de koetsiers, derwaarts rijdende, van de groote Markt komen inrijden, en hunnen weg vervolgen, zonder langs diezelfde straat terug te keeren; en, zich weder naar het Concerthuis begevende, ter afhaling van degene, die zich aldaar bevinden, zullen zij den weg nemen door Achter de Muur.

Art. 185. De koetsiers, zich weder naar de plaatsen, in de drie vorige artikelen genoemd, begevende, ter afhaling van degene, die zich aldaar bevinden, zullen zich in eene rij achter elkanderen moeten scharen; en zullen zij, ieder op zijne beurt, moeten oprijden in die orde, waarin zij achter elkanderen zijn geschaard, zonder dat de een den anderen zal mogen voorbij rijden, of zich nevens een ander rijtuig plaatsen of terug rijden.

Art. 186. De koetsiers zullen in het rijden van de kerken, schouwburgen, concerthuizen of andere openbare bijeenkomsten, de eerste veertig ellen, van het gebouw afgerekend, niet harder dan stapvoets mogen rijden.

Art. 187. Niemand zal zijn voer- of rijtuig, met een of meer paarden bespannen, op de straat of op den openbaren weg in deze Gemeente, mogen laten staan, zonder, of zelve daar bij te blijven, of een bekwaam persoon daar bij te doen blijven.

Art. 188. Niemand zal zijn voer- of rijtuig, het zij met of zonder paarden, op de openbare straat of weg in deze Gemeente, zoodanig mogen plaatsen, dat daardoor de passage langs dezelve wordt gehinderd; gelijk men ook in den loop van den dag, geene turfwagens, het zij ledig of geladen, op andere plaatsen zal mogen laten staan, dan op de Rademarkt of bij de schepen, waaruit dezelve op de wagens wordt geladen.

Art. 189. Geen Voerman noch Verhuurder van paarden, zal mogen gebruik maken van een paard, waarvan het hem kennelijk is, dat hetzelve aan het hollen is geweest, het zij dan in zijnen dienst of bevorens, en om het

even, welke de oorzaak is geweest, waar door het paard aan het hollen is geraakt.

Art. 190. Ieder Voerman of Verhuurder van paarden zal verpligt zijn, om terstond aan den Stads Wagenmeester kennis te geven, wanneer een of meer van zijne paarden aan het hollen zijn geweest; en zal dezelve als dan moeten gedogen, dat zoodanige paarden, ter verzekering van het bepaalde bij het vorig artikel, in tegenwoordigheid van den Wagenmeester en van den Stads Onderschout, met het Stads wapen van achteren op de regterzijde worden gebrandtekend. (*)

## *Van Timmering aan de openbare straat of weg.*

Art. 275. Een iegelijk, die zijne potkast wil wegbreken, zal verpligt zijn de daardoor te maken uitgraving, door het zetten van palen met kettingen of leuningen, te beveiligen; gelijk ook een ieder verpligt zal zijn, om de reeds gemaakte uitgravingen, op diezelfde wijze, beveiligd te houden.

Art. 276. Niemand zal, aan zijn huis of erf, stal- of andere deuren of vensters, die naar buiten over de openbare passage openslaan, of buiten de muren van zijn huis of erf, over de openbare passage uitstekende schoorsteenen of kagchelpijpen mogen maken of laten maken, ten zij men tot dit een of ander bijzondere vergunning van Burgemeesteren hebbe bekomen.

Art. 277. Het is verboden om, aan de openbare passage te plaatsen één of meer palen, banken, stakettingen of soortgelijke timmering, zonder vooraf daartoe van Burgemeesteren verlof te hebben verzocht en bekomen.

---

(*) Iste art. ita mutatus in *S. D. P.* 10 Jul. 1826, ut verba *en zal dezelve* enz. ita legenda sint: „ en zal dezelve, wanneer hij zich van zoodanig paard of paarden niet onverwijld ontdoet, moeten gedogen enz."

Art. 278. Een ieder zal moeten zorgen, dat de palen, welke hij bij of voorlangs zijn erf, aan de openbare passage, op de rijp of op de straat, heeft staan, op den 1sten Januarij 1823, wit geverwd zijn, en dat dezelve vervolgens alzoo onderhouden worden. En zullen degene, aan welke het inkomstig vergund wordt één of meer palen te plaatsen, verpligt zijn dezelve, als voren geverwd, te zetten en te onderhouden.

Art. 282. Om de nabijheid der kruidmagazijnen, zal niemand vermogen, ten noorden van het gedeelte dezer Stad, loopende van af den wal langs de groote- en kleine Roozenstraten, de noordzijde van het Noorder kerkhof, de Kerkstraat en de Pijpstraat, tot wederom aan den wal, op te rigten eenig fabrijk, trafijk of werkwinkel, waartoe een buitengewoon vuur noodig is, en hetwelk dus ligtelijk oorzaak tot brand kan geven.

De overtreder dezer bepaling zal, behalve dat hij in eene boete zal worden veroordeeld, tevens verpligt zijn; om het aangelegde fabrijk, trafijk of werkwinkel, binnen een' bepaalden tijd, weder weg te breken; zullende zulks anders, op zijne kosten, onder het toezigt van den Stads Bouwmeester kunnen worden bewerkstelligd.

Art. 294. Het is verboden om, met handkarren of kruiwagens, de rijpen te gebruiken, of daarop, des winters, zoogenaamde slierbanen te maken, en daarop te slieren. (*)

---

(*) Poenae ob leges hasce violatas luendae, indicantur Art. 406 et seqq.

## OUDE KEUREN OP HET SLAGTVEE.

*INSTRUCTIE voor Olderman en Hovelingen der Knokenhouwer Gilde, soo op een besonderen eedt tot Aestimateurs sijn gestelt off de verkofte beesten geheel onduchtich zijn, ofte hoe veel wegens derselver gebreken bij den koper gekortet sal worden.* (Gearresteerd bij Raadsbesl. van den 9 Oct. 1645).

De Heeren BORGEMEESTEREN ENDE RAADT voor lange verstaen hebbende de klachten, dat alhijr en insonderheit in het Beestemarkt verscheiden quaede ende ongesonde beesten worden verkoft, hebben goet gevonden eenige gequalificeerde, ende geëdigde personen te stellen, omme de gebreken der beesten te visiteeren, ende daer op te vinden ende uijtspreken, wat deswegen te korten, op volgende instructie.

Art. 1. Dat sij met alle vlijt sullen letten op de gebreken van de beesten, die geslachtet zijn, soo in de markten als anders haer mogen voorkomen en gebracht worden van koper en verkoper.

Art. 2. Dat sij alle beesten soo sij bevinden pockich ofte gallich te zijn, voor geen koopmans goet sullen houden; ende alleen ordre maeken, dat de pockerige beesten door den Verkoper voort begraven worden.

Art. 3. Dat soo wanneer een beest aengegroeijt is, ofte eenich swel heeft, ofte dergelijck gebrek, sullen 't selve wel visiteeren, ende nae redelickheijt ende vereijsch van 't selve gebrek aestimeeren, hetwelcke de koper deswegen sal meugen korten.

Art. 4. Ende soo wanneer dese in voorgaende derde Articul gementioneerde gebreken de aestimatie, wegen de kortinge mochte komen te bedragen negen Caroli guldens, ende

daerboven. Sal 't den verkoper vrij staen, soo hij wil, het beest weder tot sich te nemen ofte sich te laeten korten, soo veel als de Aestimateurs uijtgesproken hebben.

Art. 5. Ende sullen dieselve van 't ghene sij gevisiteert, ende 't ghene wegens soodanich gebrek gekortet sal worden, onder haer handtiekeninge voorts de Cedulle passeeren; 't welck den Coper in betalinge op den Verkoper sal valideeren.

Art. 6. Van welcke visite, ende vindinge de keurmannen binnen de Stadt de seste, ende buijten de Stadt de twaelfde sullen hebben te genieten, bij den klagende uijt te leggen, ende bij den Verkoper te restitueeren.

Art. 7. Ende zijn op dese instructie tot Keurmannen ofte Aestimateurs, voor dit mael op naevolgende eedt gekoren, WILLEM HAMMING, JAN CLAESEN, ende HINDRICK FOCKENS Olderman ende Hovelingen der Knokenhouwer gilde in der tijdt. Sonder dat van haer uijtspraeke appel sal worden geaccordeert, ten ware om sonderlinge redenen, etc.

## *PUBLICATIE van den 9 Oct. 1715, houdende bepalingen, welke bij de tegenwoordige sterfte onder het Rundvee gedurende de aanstaande slagttijd moeten worden nagekomen.*

BORGEMEESTEREN ENDE RAADT in Groningen doen te weten: Vermits de slagttijd voor handen is, en de besmettelijkheid onder het Rundvee in deze Provincie als nog continueert, hebben wij nodig geoordeeld na gehouden rapport der Heeren Gecommitteerden te arresteren navolgende Articulen om bij de Ingezetenen en respective Slagteren geobserveert en agtervolgt te worden namentlijk:

Art. 1. Dat geduirende de sterfte onder het Rundvee alle Ingesetenen onder deze Stad en Stads Tafel resorterende, wanneer gedenken te slagten gehouden zullen zijn haar te adresse-

ren an de keurmeester ROLEF HOVINCK, om haar Beesten volgens deze ordre te doen visiteren en te keuren, bij de breuke van een pond groot ten profijte der gemeene armen dezer stad.

Art. 2. Sal tot het slagten van eenig rundvee inkomstig niemant worden geadmitteert in der stads en stads tafel, ten zij den eed na deze gelegenheid des tijds gestatueert, zal hebben gepresteert, bij de breuke van *f* 25 ten profijte als boven.

Art. 3. Alle beesten zullen door de aangestelde Keurmeester, nevens twee personen uit de Slagters Gilde levendig werden gevisiteert eu gekeurt, en door een mark gedistingueert, alsmede geslagt aan de balke met een lootje, door de keurmeester, na gedane goedkeuringe, daar zelfs aan te hangen geteekent, waarvoor gesamentlijk zullen genieten 12 st. sonder eenige drank te mogen eijsschen of genieten, schoon haar sulks mogte worden gepresenteert.

Art. 4. En zullen de beesten, so door de respective Knokenhouwers om te debiteren zullen worden geslagtet, aan de paalen aan de oostzijde van het Breede Markt te zetten, werden aangebonden voor de tijd van 2 uiren voor de 1ste maal, en na verloop van 24 uiren 2 uiren voor de 2de maal, om door de keurmeester en twee uit de Gilde gevisiteert en gekeurt te worden als vooren.

Art. 5. De keurmeesters bij de keuringe van een levendig beest twijffelende an desselfs gesondheid, zal hetselve 1 à 2 etmaal moeten staan na haar goedvinden, bevoorens geslagt zal mogen worden.

Art. 6. Bij siekte of absentie van de keurmeester door permissie van de Ed. Heer Praes. Borgemeester zal deselve de Olderman of Heuvelingen in der tijd in sijn plaatse tot het keuren mogen substitueren.

Art. 7. Op dat ook deze ordre wel werde agtervolgt, sullen de Pondkamers dienaars alle avonden bij het sluiten van de Pondkamer an de keurmeester schriftelijk overgeven tot desselfs narigtinge de namen van die geenen so eenig rundvee om te slagten hebben aangegeven.

Art. 8. Interdicerende en verbiedende als nog, dat geen geinfecteert Rundvleesch van buiten hier zal worden ingevoert of verkogt, bij de breuke van *f* 25 ten profijte van diegeene so hetselve agterhaalt.

Art. 9. En werden de poortiers en wagten bij de poorten, de schippers en voerlieden, benevens de schulte en sijn dienaren, mitsgaders de ratelaars gelast, goede sorge te dragen, dat geen ongesont vleesch alhier werde ingevoert, maar agterhaalt, ten dien eynde de wagens en schepen mogen visiteren, en van wandevoir in desen overtuigt zijnde abitrarie werden gecorrigeert, welke recherge ook een jeder ingeseten zal vrijstaen.

*INSTRUCTIE voor de Keurmeesters op het slagten van het Rundvee gedurende de besmettelijkheid onder hetzelve.* (Gearrest. bij Raadsbesl. van den 27 Jan. 1769.)

Art. 1. Sullen de Keurmeesters gedurende de besmettelijkheid onder het Rundvee, alle de beesten so al hier geslagen sullen worden visiteren en keuren.

Art. 2. Een slager, Borger of ingezeten, een jarig of volwassen Rundbeest willende slagen, sal hetselve 24 uuren vóór dat sulks voornemens is, in de oude Munster in de Heerestraat gelegen, ter stalle brengen, en daar van aanstonds aan de Keurmeesters kennis geven, uitgesonderd kalveren, welke voort aldaar zullen moeten worden gekeurt, en goedbevonden, laaten volgen, om te worden geslagt.

Art. 3. Welke tijd verstreken zijnde, sullen de Keurmeesters ten gevolge hun eed hier onder gespecificeerd het beest levendig moeten besien, en naauwkeurig door alle blijkbaare kenteekenen onderzoeken, of daar ook eenige ongezondheid of teekenen van besmettinge sig aan openbaren, het hair en teiken van het beest opteekenende.

Art. 4. Welk beest gezond wordende bevonden, en goedgekeurd, als dan voort zal worden geslagt. (*)

Art. 5. Hetselve beest geslagen zijnde, zullen de ingewanden daarvan worden bewaard, en voorts aan de keurmeesters kennis worden gegeven, om door denselven wederom gevisiteerd te worden, of daaraan ook eenige teekenen van infectie bespeurd mogten worden, voornamentlijk de long, strot en vier pensen visiterende.

Art. 6. Bijaldien alles goed en gezond bevonden word, sullen de keurmeesters een loodje aan het beest hechten, welk loodje direct na dat het beest is afgehouwen, aan de keurmeesters sal worden gerestitueerd.

Art. 7. Dog het beest afgekeurt sijnde, sal hetselve na de grootheid der infectie aanstonds begraven worden.

Art. 8. In cas van discrepancie tusschen de keurmeesters sal het beest, waarover niet eens zijn, niet direct worden geslagen, of geslagt sijnde, niet worden afgehouwen, maar daarvan vooraf kennis aan de EG. Heer Presiderende Borgemeester in der tijd gegeven, om daar in nader te worden gedisponeerd.

Art. 9. So wanneer bevonden mogte worden, dat de keurmeesters sig niet na behoren volgens hunne plicht en deeze Intsructie mogten hebben gequeten, sal de nalatige in de breuke van 75 gulden ten profite van de gemene armen dezer stad sijn vervallen: dog de overtredinge bij de Slagtergild of andere Borgers en Ingezetenen begaan sijnde, sal deselve breuke ten profite van de keurmeesters worden geappliceerd.

Art. 10. Van jeder volwassen goed, of afgekeurt beest, sal 12 stvs. worden betaalt, onder de keurmeesters egaal te ver-

---

(*) Senatus Consulto 18 Oct. 1774 hic Art. ad fraudes arcendas ita est ampliatus: „dat een beest wordende gekeurd, alsdan met een teken aan een der hoornen worde gebrand, en voort daarop geslagt, echter zoo, dat de huid van 't zelve niet geheel zal mogen worden afgetrokken, maar daaraan zal moeten worden gelaten tot nadere visitatie."

deelen, dog sal van een kalf als vooren gekeurd, alleen drie stvs. gegeven, en na proportie als boven worden verdeeld.

Art. 11. Voorts het opsigt over de loots, of lootsen, waar in de besmette beesten te plaatsen, hun aanbetrouwt, sig daar omtrent te gedragen na de ordres der Heeren Professoren (*), in het behandelen der sieke beesten.

Art. 12. Dat sullen besorgen bekwaame en nugtere persoonen so veele nodig sijn, dog dat deselve in cas van dronkenschap direct sullen worden geremoveerd, en dat die sullen moeten instaan, voor het geene vermist word.

Art. 13. Besorgen dat s' nagts altoos een der oppassers bij de loots is.

Art. 14. Al het toebehoren tot de stal, of loots te besorgen volgens de notitie.

Art. 15. Behoorlijk opsigt over alles hebben ten minsten tweemaal 's daags aldaar selve komen, om te sien of alles wel bezorgd wordt.

Art. 16. Alle beesten, die inkomen nommeren, in een boek optekenen, met de naam der eigenaars, op welk een dag in, of uitgaan, of sterven.

Art. 17. Besorgen, dat de geheele stal tweemaal s' daags s' avonds, en s' morgens gereinigd worde.

Art. 18. Van jeder beest soodra mogelijk de mest doen wegkroeijen.

Art. 19. S' morgens, en s' avonds, of tweemaal daags de bek, en neus der beesten reinigen laaten met azijn, en water, of indien geordonneerd word, het geheele beest met azijn doen wrijven.

Art. 20. Zullen ook, zo ras de siekte sig op eenige plaats, of stal openbaard ten eersten aan de Professoren kennis geven.

Art. 21. De Keurmeesters sullen navolgende eedt doen: etc.

---

(*) Clar. scilicet Viri VAN DOEVEREN et CAMPER, qui insignem in illa Epizoötia operam dederunt ad pecudes morbosas curandas et contagionis dispersum inhibendum.

## OUDE KEUR OP DE VISCH.

### *INSTRUCTIE voor de Keurmeester van de Zee-visch.* (Gearrest. 16 Jan. 1728.)

Art. 1. De Keurmeester van de zeevisch sal gehouden sijn goede achtinge te geven, dat niemant binnen deze stadt eenige vuile ongesonde oft stinckende visch brenge, bij de breuke van 3 gld,; en daar en boven hebben te besorgen, dat soodane visch over boordt geset oft andersints werde vernietigt.

Art. 2. En geen zeevisch mogen afslagen bovorens deselve besien en goedtgekeurd heeft.

Art. 3. De zeevisch bij de keurmeester goedgekeurdt, zullen de kooperen niet mogen pretenderen deselve onduchtigh te sijn geweest.

Art. 4. Geen vischwyven zullen in het schip oft aan de wagen komen voor en aleer de visch is goedtgekeurdt bij de breuke van 12 st.

Art. 5. De vaten haringh sullen een voor een verkoght werden, nadat die door de keurmeester sullen sijn geopend en gegeconditioneerd bevonden sal het merk van Holland daar op gesett, waarbij hij als dan zijn merk mede sal hebben te setten.

Art. 6. De keurmeester sal mede wel hebben te letten op de dughtigheid van buckings en sprot die ter afslagh werdt gebraght en geen ondughtige mogen afslagen.

Art. 7. Van jeder scheepsladinge cabeljaauw, schelvis, scholle, sal de keurmeester in genere hebben te genieten drie stv. voor het keuren.

Art. 8. Van ieder vat haringh zal de keurmeester wegens het keuren en mercken genieten 1 stv., van ieder last buckingh oft 80 stroo 2 stv., van ieder last sprot 1 stv.

Art. 9 Alle voorsz. breucken zullen komen halff ten profijte van de gemeene armen dezer stadt, en halff voor de keur-

meester, waarvan hij alle jaren rekeninge en overleveringe aan de Archidiaconus sal doen.

Art. 10. Voorstaande articulen werdt de keurmeester gelast exactelijck nae te komen oft dat ter contrarie bevonden sal werden gedaan te hebben, sal voor de eerste maal vervallen sijn in de breucke van 25 gld. en voor de tweedemaal van 50 gld ten profijte der gemeene armen, en voor de derdemaal werden gecasseerd.

---

## OUDE PESTORDONNANTIEN.

### *Ordonnantie, 3 Mei 1623.*

BORGERMEESTEREN ENDE RAEDT in Groeningen, doen hiermede allen Borgheren ende Inwoonderen deser Stadt te weten, dat naedien (:God betert:) d'aenclevende sieckte ofte Pestilentie verscheijden plaetsen binnen deser Stadt heeft geinfecteert, en wij bevinden verscheiden abuijsen ofte misbruijken, daer door hetselve quaedt meer en meer verbreijdet wordt, daerinne nootsaeckelijck diende versien soo veel ijmmers moghelijck, soo ist dat wij omme nae onsen vermoghen daer inne te remedieren, hebbende daer op ghehadt het advijs van de Medecijns hier binnen met rijpen raede ende deliberatie hebben gestatueert ende geordonneert, statueren ende ordonneren 't ghene volcht.

Art. 1. Eerstelijck, dat die doode Lichamen van die ghene, dewelcke in de Pest komen te sterven in den derden dach (de sterfdach daerin mede begrepen) begraven sullen moeten worden, op de boete in de generale ordinantie op 't begraven der dooden gearresteert.

Art. 2. Dat die Doot-kisten niet door der Naebueren maeghden, maar door die daer toe gheordineerde Lijck-draegheren in die Pest-huijsen gebracht sullen werden, bij poene twee Daler.

Art. 3. Dat bij die dooden in de Pest gestorven, niet ghewaeckt, noch aldaer eenighe Croontjens, Heenekleet ofte anders bij die Naebuers ghemaeckt sal moghen worden, bij poene als vooren.

Art. 4. Dat die Vrunden, die welcke het Lijck ter begraeffenisse sullen volghen, niet in het Pesthuijs, maer in een van die Nabuers huijsen sullen vergaederen, bij poene als vooren.

Art. 5. Dat die ghene, dewelke in 't Pest-huijs zijn ofte logieren met de dooden niet sullen ter begraeffenisse volgen.

Art. 6. Dat het Laecken, soo op 't Lijck gheweest, daedtlijken van die Lijckdraeghers in 't water ghesteecken ende bij den selven bewaert, oock daer voor Borge ghestelt sal worden aan den Diaconen bij verbeurte van hare loon.

Art. 7. Ende dat nae die begraeffenisse van het Lichaam in die Pest verstorven geen Laecken op 't Graff sal worden ghelecht, poene als vooren.

Art. 8. Dat die doodtkisten voor die, dewelcke in de Pest starven, boven plat sonder rovinghe ghemaeckt, ofte die rovinghe in 't begraven der dooden affnomen sullen worden, poena twee Daler.

Art. 9. Die ghene welcke gheen eijghen graven hebben, sullen voortaan op 't Nije kerkhoff buijten die Olde botteringhe Poorte accomdieert worden.

Art. 10. Dat die Klederen, Kussens ende andere immeublen van de Pest-huijsen niet op der straten, maar in de selve huijsen op de solders verluchtet sullen worden, bij poena vier Daler.

Art. 11. Dat oock gheen Bedde-stroo op de straeten offt binnen der stadt ghelegt oft verbrandt, maer in sacken ofte andere Linnen buijten die stadt ghedraghen ofte vervoert ende aldaer ten minsten vijf hondert schreeden van der stadt af verbrandt sal worden, bij poena van een pundt groot.

Art. 12. Dat geen Boelgoet uijt die infecteerde huijsen ghebracht oft verkoft sal moghen worden, binnen den tijdt van drie maenden, van dat die laeste daer uijt ghestorven is, bij verbeurte van het selve goet.

Art. 13. Dat uijt de infecteerde huijsen, insonderheijdt der Kramers van Lakenen, Linnen, Vlas, Pelterijen, vette waeren ende dergelijcken niet verkoft, maer die winckelen ghesloten holden worden sullen die tijdt van ses weecken lanck, nae dat de laeste daer uijt gestorven is, bij verbeurte van dartich Daeler.

Art. 14. Dat voor die infecteerde huijsen een Stroo-Wijsp tot een teecken ghehangen sal worden, ende aldaar verblijven sal den tijdt als voren, bij poena dertich Daler als voren.

Art. 15. Dat die luijden in die Pest-huijsen woonende, ende insonderheijdt die Pestwaersters ende die Pest-draegers vermijden sullen in de Nabuur huijsen, alsmede in vergaderinghen van Bruijloften, Gilden ende dergelijcken te gaen, bij poena thien Daler.

Art. 16. Dat niemandt vermoeghen sal, de honden bij de straeten te laeten lopen, maer gheholden deselve op te binden, poena twee Daler, ende dat deselve doodt gheslaghen sullen moghen worden.

Art. 17. Inhiberen mede den Sleedrijveren de groepen oft dergheliјcke wateringhen te roeren ende daer uijt te gieten, poena twee Daler.

Art. 18. Verbieden mede wel expresselijcken allen ende eenen ijegheliјken eenige stinckende visch aen der stadt ofte op 't marckt te brenghen, poena daer toe staende.

Art. 19. Ordonnerende, dat alle visch, dewelcke des daeghs op die banken ofte op 't merckt in die sonne gheleghen, met die vuijlnisse daer van des avonts geheelijcken wech ghenomen sal moeten worden, bij poena van twee Daler ijder te verbeuren.

Alle welcke poenen appliceert sullen worden halff tot der Stadt, ende halff tot des aanbrengers profijt. Ende ten einde dese onse ordinantie strictelijcken onderhouden ende achtervolcht mach worden. Soo lasten ende bevelen wij onsen Schults, offte Policij-Meister, Item den Marck-Meister ende allen anderen Officieren, die welcke dit eenichsins aengaet, omme op die contraventien van desen vlijtich

ende goet regardt te nemen, den delinquenten te straffen ende desen allen strictelijck te doen onderhouden: want wij 't selve tot dienst ende welvaart deser stadt ende derselver Ingesetenen, alsoo hebben bevonden te behooren.

## *Ordonnantie, 28 Aug. 1656.*

BORGEMEESTEREN ENDE RAEDT in Groningen etc. fere ut exordium Decreti praecedentis.

Art. 1. Fere ut Art. 1 Decreti anni 1623.

Art. 2. Dat de Graven soo in Kercken, als op Kerckhoven voor de tweede ofte derde maele wordende geopent, niet op de eerste ofte vorige Dootkiste sullen mogen uijtgegraven worden, maar ten minsten een voet eerde op ieder Dootkiste worden gelaten, bij poena van 4 Dal.

Art. 3. De Dootkisten sullen binnen een etmaal nae 't overlijden te rekenen, toegespijkert ofte toegeschroven moeten worden, bij dieghene de deselve gemaeckt, ofte in den sterfhuijse gebracht hebben.

Art. 4 Dat bij 't afsterven van eemant, geen meerder als ses ofte acht mans ofte vrouwspersonen, van beijder sijts naeste ende over nabuiren geroepen sullen worden, die oock de Doode sullen moeten ontkleeden ende naderhant in 't huijsholt leggen, mits dat de gheene soo sick hijr inne beswaert mochten vinden, jemant anders in haere plaetse sullen mogen seijnden, bij poena als voren.

Art. 5 uti 3 Decreti anni 1623.

Art. 6. Tot welcke makinge (van het heenekliet) mede niet meerder sullen worden gebeden ofte ongebeden mogen comen ofte vergaderen, als ses ofte acht vrouws personen van de naeste gebuijren, bij poena als boven.

Art. 7. Dat oock de Bidde ende Setzedels niet in het Pesthuijs, maer ten huijse van eene der vrienden ofte nabuijren gemaeckt sullen moeten worden.

Art. 8 ut 4 Decreti anni 1623.

Art. 9. Alle Dooden van buijten hijr gebracht, sullen uijt 't schip, ofte van de wagen datelijck ter kercken werden gedragen, sonder deselve eerst in een huijs te mogen brengen, bij poena van 50 Guld.

Art. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18; ut 6, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19 Decreti 1623.

Art. 19. Dat geene Schipperen ofte Voerluijden eenige Cleedinge, Linnen, Cussens, Bedden, Beddencleeren, Vlas, Hennep ende diergelijcke waeren, van andere geinfecteerde plaetsen sullen mogen in ofte opnemen, om alhijr te brengen, bij poena van 25 Guld. boven de verbeurte van 't goet.

Art. 20. Dat oock geene Cleer-kopers sodaene goederen sullen mogen kopen, ofte eenige handel daer mede drijven, bij verbeurte vsn des goedes ende poena als voren.

Art. 21. Dat de Borgeren ofte inwoonderen deser stadt, haere Vrienden ende allieerden in contagieuse ofte besmettelijke plaetsen willende besoecken, niet sullen vermogen alhijr weder binnen komen, noch ooek eenige vrienden mede brengen, maer aldaer moeten verblijven ten minsten de tijdt van ses weken, nae dat de laeste verstorven Is, ende sulx bij poena van 50 Car. Guld. bij jeder persone te verbeuren, etc.

## *Ordonnantie, 22 Oct. 1664.*

BORGEMEESTEREN ENDE RAEDT in Groningen doen hiermede allen Borgeren ende Inwoonderen deser Stadt te weeten, dat naedien Godt de Heere belieft heeft, verscheijden van onse benabuijrde steden ende vlecken met de besmettelijcke sieckte van Pestilentie te besoecken; Ende wij bevinden dat door al te vrije hanteringe van persoonen, ende handelinge met goederen van soodaene geinfecteerde plaetsen, de Contagie meer en meer wert verspreijdet, oock alreets in dese Stadt eenige huijsen door sulcken middel zijn aengesteecken: sulcks te bevreesen staet, dat dit quaet wel lichtelijck verder zoude werden uijtgebreijdet, indien niet door salutaire middelen ende praecautien, onder Godes genadigen segen zoo

veel mogelijck, den verderen voortganck werde belettet, oock de abuijsen ende misbruijcken, soo omtrent het frequenteeren ende bedienen van geinfecteerde huijsen en persoonen worden gepleegt, door goede ordre worden voorgekomen. Soo ist, dat wij renoverende ende amplierende onse voorgaande Placcaten, op dat stuck geëmaneert, hebben gestatueert ende geordonneert, gelijck wij statueren ende ordonneren mits desen,

Art. 1. Eerstelijck, dat geene van onse noch vremde Schipperen, Voerluijden ofte andere persoonen, wie het oock moge sijn, van buijten inkomende, van eenige Plaetsen, Steden, ofte Vlecken, alwaar dese voorsz. sieckte grasseert ende bekent is, sullen mogen in ende opnemen, ende herwaerts vervoeren ende aenbrengen, eenige Clederen van Wollen ofte Linnen, Kussens, Bedden, Beddes-kleeren, noch eenige Waeren van Bont, Wolle Laeckenen, Hoeden, Coussen, Saijen, Vlas, Hair, Hennep, mitsgaeders Lijnwaet ofte Catoen gemaeckt ofte ongemaeckt, en alles wat van die natuijre is, op verbeurte van de goederen, ende poena van 25 Car. Guld. bij den inbrenger te betaelen.

Art. 2. Dat oock geene Cleercopers, noch Taeffelhouders van de Lienbanck alhier, sullen vermogen eenige der voorsz. goederen van andere geinfecteerde plaetsen bedecktelijcken ingecomen, te koopen, ofte te sette t' ontfangen, noch oock doen inhaelen en vervoeren, veel min weder te vercoopen, bij poena van 25 guld. boven de verbeurte des goets, en daerenboven arbitraire 't sij met sluijten van winckels en anders te worden gestraft.

Art. 3 ut 21 Decreti 1556.

Art. 4. Gelijck oock generalick alle en een ijder van de Borgeren ende Inwoonderen wort gewaerschouwt, soo veel doenlijck, van het reijsen ofte handelen in soodaene geinfecteerde plaetsen sich te onthouden; om soo veel in hun is, geen oorsaeck te geven, tot voortspruijtinge van de contagie, en die plaetsen, die noch door Godts genade suijver sijn, daermede te ontsteecken.

Art. 5 fere idem ac 13 Decreti 1623.

Art. 6. Dat bij 't afsterven van ijemant in besmettelicke huijsen, geen meerder personen, als de nootwendicheijt vereijscht, sullen mogen ingaen, om de doode te ontkleeden, in de Doodkist te leggen ende uijt te dragen; etc. ut art. 4 Decreti 1656.

Art. 7. Dat oock in sodaene huijsen geen Heene-kliet door de Naebuijrsvrouwen gemaeckt sal mogen worden, maer ten huijse van eene van de Nabuijren, ende bij versterf van manspersonen, sullen de vrouwen, die 't Heene-kliet gemaeckt, niet mede mogen intreden, maer hetselve alleen aen 't sterfhuijs bestellen.

Art. 8 adidem ac 7 Decreti 1656.

Art. 9 idem ac 4 et 5 Decreti 1623.

Art. 10 uti 9 Decreti 1656.

Art. 11 uti 1 Decreti 1623.

Art. 12. Dat de Doodtkisten met Peck of andersins waterdicht sullen moeten worden gemaeckt.

Art. 13 uti 2 Decreti 1656.

Art. 14. Dat op 't Lijck binnenshuijs geen Laecken gelecht, oock het doode laecken aldaer niet gebracht sal worden, maer buijtens huijs op 't Lijck sal worden gelecht.

Art. 15 uti 10 Decreti 1623.

Art. 16. Dat oock geen Bedde-stroo op de straeten en markten gelecht ofte verbrant, nochte in 't water gesmeten, maer in kleijne bundeltjes in dezelve huijsen verbrant sal worden, bij poene van 2 pont groot.

Art. 17 uti 12 Decreti 1623.

Art. 18. Dat oock de huijsen daer ijemant van de Pest overleden is, noch ten deel, noch voor 't geheel aen ijemant anders sullen mogen worden verhuijrt, dan nae dat de tijdt van drie maenden, dat de laeste daeruijt gestorven, sal zijn gepasseert, en dat deselve huijsen, alvoorens wel gereijnicht, gewasschen ende schoon gemaeckt sullen zijn.

Art. 19 fere ut 15 Decreti 1623.

Art. 20. Wert oock alle diegeene, die over soodanige siecken gaen om die te bewaeren of te bedienen, mits desen verboden in ijemants anders huijs in te komen sonder speciael consent van man ofte vrouwe in denselven huijse, bij poena als boven, etc.

## *Ordonnantie, 27 Julij 1665.*

BORGEMESTEREN ende RAEDT in Groningen, etc. etc. Decreti 1664.

Art. 1—7 uti 5—11 Decreti 1664.

Art. 8. Dat de Dootkisten met Peck of andersins waterdicht sullen moeten worden gemaeckt. Mede dat die de Dooden sullen draegen, geen lange Rouw-mantels sullen mogen huijren, ofte gebruicken.

Art. 9—16 uti 13—20 Decreti 1664.

Art. 17. Vorders dat de publijcke straeten en merckten tweemael 's weecks dingsdaegs ende vrijdaegs sullen worden gereijnicht, tot welcken eijnde die Colonel ende Hopluijden worden gelastet ende geordonneert goede ordre daertoe stellen, oock 't selve praeciselijck werde achtervolget bij poena van een pont groot de nalatige aenstonts aftehalen; ende wort bij provisie voor de tijdt van drie maenden een iegelijck voerder ofte drekmender toegestaen de vuijlnis ende dreck wegh te voeren ter plaetse sij tot haeren profijte sullen goetvinden.

Art. 18, 19 uti 18 et 19 Decreti 1623.

Art. 20. Gelijck mede geen verrottelijcke vruchten, als onrijpe Pruijmen, Appelen en Peeren, Comkommers, Pompoenen, Meloenen, bij de straeten of op de merckten sullen werden ommegedraegen ofte vercoft, bij poena 2 pondt groot.

Art. 21—24 uti 1—4 Decreti 1664.

### *Ordonnantie, 6 Aug. 1666.*

BORGEMEESTEREN ENDE RAEDT in Groningen, etc. uti in Decreto 1664.

Art. 1—13 idem ac 1—13 Decreti 1665.

Art. 14. Dat oock de huijsen daer iemant van de Pest overleden is, door de Inwoonderen der huijsen met een swarte P sal worden geteeckent voor de Deuren ofte derselver Posten, soo dat deselve bequamelick gesien can worden, bij poena van 25 Guld.: wordende in cas van nalaetigheyt die stads Schulte ende sijn Dienaren gelastet omme die geinfecteerde huijsen met de voorsz. P te noteren, bij cassatie van hunne diensten.

Art. 15—25 uti 14—24 Decreti 1665.

---

## OUDE PUBLICATIEN TEGEN DE ROODE LOOP.

### *Publicatie, 23 Nov. 1779.*

BORGEMEESTEREN ENDE RAADT in Groningen doen te weeten:

Alzo wij met zekerheid zijn geinformeert, dat eene besmettelijke roode Loop niet verre van de Grensen dezer Stads Jurisdictien in het Landschap Drenthe en Westphalen heerscht, hebben Wij, om, onder den Zegen des Hemels, de gevolgen en verspreidinge derzelve zoo veel mogelijk voor te koomen, goedgevonden bij provisie te ordonneren en statueren, zoo als doen door deezen.

Art. 1. Eerstelijk, verbieden Wij alle invoer van Westphaalsche Wolle koussen, mutzen, handschoenen, oude kleeren, deekens, beeste huiden, schaapevellen, en voorts allerleij pelterijen, wordende van buiten de Provintie ingevoert in

deeze Stad of diens jurisdictien bij verbeurte van het Schip, de Paarden en Waegens, waar mede dezelve worden ingevoert, en zullen de ingevoerde goederen direct worden verbrandt, en indien iemant die goederen mogt indragen, zal dezelve met bannissement in het Tugthuis voor de tijd van een half jaar worden gestraft.

Art. 2. Verbieden wij den invoer van alle nieuwe lakenen en wolle stoffen, koomende van buiten de Republijk, ten zij dezelve zijn voorzien van een geregtelijke pas, inhoudende, dat die goederen en invoerders zijn gekoomen van gezonde plaatsen, in welke en in twee uur van dezelve, die besmettelijke ziekte niet wordt gevonden, bij de poena Art. 1 bepaalt.

Art. 3. Verbieden Wij het omdragen en verkoopen bij de huizen, van alle sijde en wolle stoffen, het zij oud of nieuw, en wat aert die mogen zijn, als mede van huiden, vellen en pelterijen, bij dezelve straf.

Art. 4. Dat van nieuwe wolle laekenen en andere nieuwe wolle stoffen, van buiten de Republijk in het Landschap Drenthe zijnde ingevoert, eer en bevorens dezelve in onze Jurisdictien mogen worden ingevoert, aan de Schultz of Wedman naast aan de grensen woonende, de pas art. 2 vermelt, zal moeten worden vertoont en door dezelve verteekent bij de poena art. 1 bepaalt, blijvende de invoer van Westphaalsche wollen koussen, mutzen, handschoenen, oude kleeren en bedden, huiden, vellen en pelterijen geheel verbooden.

Art. 5. Verbieden Wij het inkoomen in onze Stad en diens Jurisdictien, van omloopende Jooden, vreemde bedelaars en notoire zieke, bij poena van een half jaarig bannissement in het tugthuis.

Art. 6 Verbieden Wij alle Schippers en Voerlieden, het zij op hun beurt of met afgewonne vragten vaerende, eenige persoonen art. 5 gemeldt, en die zij weeten van besmette plaatzen te koomen, nae deeze Stad of diens Jurisdictien te vervoeren, bij de poena van 25 guld. voor ieder per-

soon, ten waare daartoe permissie vau het Geregt ter plaats mogten hebben bekoomen; en indien eenig persoon komende uit een besmet huis, zig mogt onderstaan in deze Stad of diens Jurisdictien te koomen, zal dezelve, het zij direct, het zij daar nae ontdekt wordt, deswegens arbitrair worden gestraft.

Art. 7. Indien eenig reisend persoon onderweegs mogt aan een besmettelijke ziekte koomen te laboreeren, zal dezelve in die plaatse moeten verblijven, zonder na een ander plaatz te mogen worden vervoert, en des noods door de Diaconen van het nodige moeten worden voorzien.

Art' 8. Blijvende Ons placcaat van den 13 Julii 1765 op het logeren en het huisvesten van vreemde persoonen, het geeven aan, en het huisvesten van vreemde bedelaars, geëmaneert in volle kragt en waarde. Gelastende Onze respective Drosten, Amtmannen, Regteren en derzelver bedienden, als mede Commissarissen der Wagens en Veeren, en voorts elk en een ieder om deezen stiptelijk te executeeren en doen executeeren.

En op dat niemand hiervan onwetendheid mooge voorwenden, zal dezen alomme van de Predikstoelen worden afgelezen en aangeslagen, alwaar men gewoon is zulks te doen.

## *Pnblicatie, 14 Dec. 1779.*

BORGEMEESTEREN ENDE RAADT in Groningen doen te weeten. Hoe wij wel bij ons Placcaat van den 23 Nov. jongst bedagt zijnde geweest op behoedmiddelen ter voorkoominge van de overbrenginge der besmettelijke Loop uit nabuurige vreemde plaatsen in onze Stad en Stads districten: gelijk ook Hun Edel Mog. de Heeren Staaten, met eene algemeener zorge ten dien einde voor de geheele Provintie hebben gewaakt, bij Placcaat van den 2 dezer; des niet tegenstaande in het zekere zijn berigt, dat de besmettelijke Loop in onze Provintie doorgedrongen, zich ook reets op verscheidene plaatsen in onze Coloniën heeft geopenbaard; en dus in de droevige noodzakelijkheid gebragt, om, behalven hetgeene bij

de H. H. Staaten en Ons is verordend bij opgemelde Placcaaten, welke bij deezen in hun geheel van dezelve verbindende kragt blijven, even eens of zij woordelijk in deezen waaren herhaald, nadere middelen van voorzorge te beraamen, ten einde, onder des Hemels Zegen, de voortspruitinge van die besmettinge, zoo veel mogelijk, voor te koomen door een oplettend en dankbaar gebruik van die wegen, welke eene medelijdige Voorzienigheid te midden in haare tugtiging ons aan de hand geeft, in eene stipte nakoominge zoo wel van de Ordres, welke wij bij deezen goedgevonden hebben te stellen, en tegens de Overtreders zonder eenige oogluikinge te handhaven: als van den ingenoomen raad van kundige geneesheeren ter bewaaringe of herstellinge van de gezondheid der Ingezetenen, tegens, en in de besmettinge, door zoodanige middelen, die, naar de regelen van de konst en ervaaring voorgeschreeven, en gebruikt met een afgesmeekt vertrouwen op des Hemels ontferminge, aan het geneegen Goddelijk oogmerk konnen beantwoorden. Ten welken einde wij allen Ingezetenen van onze Stadsdistricten en Coloniën, alwaar zich de zoogenaamde roode, of besmettelijke Loop heeft geopenbaard, of verder mogte openbaaren, op het ernstigste gelasten beveelen, de onderhoudinge en naarkoominge van de volgende Artikelen, bij de boeten daarop bepaald; en den bijgevoegden Vaderlijken raad, om zich tegens alle gevaaren, door verwaarloozinge, of gebruik van verkeerde middelen, te behoeden, zorgvuldig in acht te neemen.

Art. 1. Dat de Bewooners van huizen, waarin de besmetting valt, buiten op hunne voordeuren, ter waarschuuwinge, dat de roode Loop aldaar is ontstoken, binnen 24 uuren groot en leesbaar zullen zetten de letteren R. L.; of dat bij gebreke van dien het Gerichte ter plaats zulks zal bezorgen; waarvoor de zuimagtige zullen betaalen een daler, halv ten voordeele van de Diaconie, en halv ten profijte van het Gerichte.

Art. 2. Dat geene Perzoonen van besmette huizen in openbaare gelagen of borgerlijke bijeenkomsten zullen mogen verschijnen, dan nadat het geheele huis veertien dagen van

de besmettinge zal zijn bevrijd geweest, bij de breuk van twee dalers, ten voordeele als boven.

Art. 3. Dat geene kinderen uit besmette huizen ter school zullen mogen worden gezonden, ter tijd de besmetting in dat huis veertien dagen zal zijn opgehouden, bij poena art. 2 gemelt.

Art. 4. Dat geene Perzoonen, uit andere gezonde dorpen of plaatsen koomende, in besmette huizen, het zij uit hoofde van vriendschap, verwandschap of noodhulp, van daar binnen veertien dagen, na dat de besmetting in dat huis geheel zal zijn opgehouden, zullen mogen wederkeeren, of naar een andere gezonde plaats verreizen, bij de breuke van twee ponden groot, ten behoeve, als voren.

Art. 5. Dat Dienstbooden, het evengemelde articul overtreedende, boven de voorsz. breuk van hun dienst zullen zijn ontwaart; En de Broodheeren of Vrouwen dezelve niet wederom in huis zullen mogen ontfangen binnen den bepaalden tijd, onder diezelve poena.

Art. 6. Wanneer de besmetting in een huis mogte vallen, zullen alleen de huisgenooten de zieken moeten oppassen; edoch verklaarende, daartoe onmagtig te zijn, de twee of vier naaste Naburen mogen roepen; welke echter de vrijheid behouden, om andere bekwaame perzoonen in hun plaats en op hun kosten aldaar te mogen zenden.

Art. 7. Dat bij Perzoonen, aan de besmettelijke loop op het uiterste liggende, niet meer, als de twee naaste gezonde Buuren geroepen zullen worden.

Art. 8. Dat iemand, aan deze ziekte overlijdende, diens Lijk ongekleed en ongerept zal moeten blijven liggen in dien staat, en op dien stede, waarin de Lijder zich bij zijn sterven bevond, heen ter tijd de kist in het sterfhuis zal zijn gebragt; bij breuk van ses guldens, ten voordeele, als boven.

Art. 9. Dat het Lijk door de Huisgenooten, of, zoo dezelve verklaaren, daartoe onmagtig te zijn, met behulp van de twee naaste Buren, in de kist zal worden gelegt in de

aanhebbende kleederen; en de kist oogenbliklijk worden toegespijkert, bij poena, art. 8 vermelt.

Art. 10. Dat Lijken van Perzoonen, aan deze ziekte overleden, binnen twee of uiterlijk driemaal 24 uren, moeten worden begraaven, bij de breuk van 12 Car. Guld., van dag tot dag te verdubbelen; en te appliceeren als boven.

Art. 11. Dat het graf voor de zoodanige zoo diep zal moeten worden gedolven, dat 'er ten minsten drie voeten aarde boven de kist koomen te liggen; en geene twee kisten in een graf zullen mogen worden gezet; bij de breuk van ses guld. ten laste van die, welke hetzelve hebben gegraaven, te vervallen, als voren.

Art. 12. Dat geen Lijk-laken over de kist of het graf van de zulke zal mogen worden gelegt, bij gelijke poena.

Art. 13. Dat zoodanig Lijk door geen grooter aantal van de naaste Gebuuren ten grave zal worden gebracht, als de hooge noodzaaklijkheid vereischt.

Art. 14. Dat hetzelve van niet meer, als twee of uiterlijk drie paaren, zal mogen worden gevolgt, bij de breuk van een daler, bij ieder perzoon boven de ses te verbeuren; en te appliceeren, als boven.

Art. 15. Dat de Draagers en het gevolg van het Lijk (de Huisgenooten uitgezondert) in het sterfhuis niet zullen mogen wederkeeren na de begravenis.

Art. 16. Dat veel weiniger eenige Uitigsten, groot of klein van genoode perzoonen, zullen worden gegeeven of gehouden, ter gelegenheid van de begravenis van een besmet Lijk, noch in het Sterfhuis, noch op eenige andere plaats; bij de breuke van 50 Car. guld., te verbeuren bij het Sterfhuis; en gelijke somme bij ieder perzoon, welke hetzelve heeft bijgewoont; ten voordeele, boven vermelt.

Art. 17. Dat echter geene Vroedvrouwen, Medici, of Chirurgijns, in zulke huizen geroepen wordende, zich zullen mogen onttrekken; noch ook de twee of vier naaste Gebuuren zoo daarbij nodig zullen weezen.

Art. 18. Dat, behalven de andere voorzorgen, tegen het invoeren

van besmette goederen, reeds genomen, bij dezen mede ten sterksten wordt verboden, eenige goederen uit besmette huizen herkomstig in de Leenbank te mogen brengen, niet alleen bij verbeurte van dezelve, maar zelvs bij arbitraire Correctie, tot lijfstraffe incluis, wanneer bevonden wordt, zulks willens en weetens te zijn geschied.

Art. 19. Dat geringe Lieden, in het Kerspel woonende, welke (ofschoon niet onder de Diaconie gehoorig) onmagtig zijn, om de kosten ter geneezinge van deze ziekte te draagen, door de Diaconen zullen worden bezorgt met de hulp van den naasten Geneesheer, en de nodige Medicamenten ten kosten van het Kerspel.

Art. 20. Dat de Schippers, zoo in onze Coloniën wegens die ziekte worden opgehouden, om verder te vaaren, ter plaats, alwaar zich alsdan bevinden, zullen moeten verblijven, ter tijd geheel zullen zijn hersteld; en, in gevalle van onvermogen, door de Diaconie worden behandelt, in gevolge het Placcaat van de Heeren Staten dezer Provintie van den 2 dezer.

Art. 21. Dat geene recepten tegen deze besmettelijke Loop in de Groninger Courant zullen mogen worden gezet, zonder voorkennis van de Regeeringe, ten einde de goede Ingezetenen niet blood te stellen aan de gevolgen van onnutte en schaadelijke middelen; waartegen Wij met allen ernst willende voorzien, aan dezelve op het sterkste recommandeeren, gebruik te maaken van de kunde van ervarene Geneesheeren, en het hier onder gevoegde voorschrift, op onze last en requisitie opgemaakt, en ten gemeenen nutte hierbij medegedeelt.

*Onderrigting voor 't publijk, opzigtelijk de Roode Loop.*

In de Geneeskunde zijn er tot nog toe geene eigentlijke, of zogenaamde specifique Geneesmiddelen bekend, door welker gebruik men deeze ziekte kan afwenden, of ontstaan zijnde, oogenbliklijk geneezen.

Een iegelijk zij dieshalve gewaarschouwd zich niet door kwakzalvers, ofte andere baatzugtige lieden, gewoon hunne voorgewende geheime middelen tegens duure prijzen te verkoopen, te willen laaten bedriegen.

Genever en andere geestrijke dranken moeten ook geenzints, als zulke behoedmiddelen worden aangemerkt.

De meest vermoogende middelen ter voorkooming der besmetting zijn;

Art. 1. Dat men zorgvuldig vermijde allen ommegang met besmette perzoonen, en zich wagte voor 't gebruik en de behandeling van goederen, voor de smetstof vatbaar, als daar zijn wolle stoffen, vellen, vodden, beddegoederen en kleederen, zoo uit besmette huizen mogten zijn hervoortgekomen.

Art. 2. Eene geoorloofde gerustheid des gemoeds, zich niet te veel toegevende aan bekommerlijke gedagten omtrent deeze ziekte.

Art. 3. Dat men inzonderheid zorg draage, dat de spijsverteerende ingewanden, de maag enz. in een gezonden staat gehouden, of gebragt worden; zijnde hiertoe niet noodig, dat men zich van de gewoone voedzels en dranken, zo gemeene als geestrijke, onthoude, of zijne levenswijze verandere; maar zeer noodig, dat men in alles, inzonderheid in het eeten van zwaar te verteerene spijzen, de matigheid betragte,

Art. 4. Dat men zich, zoo veel mooglijk wagte voor alles, wat de doorwaasseming des lighaams kan beletten, inzonderheid voor schielijke koude, wanneer het lighaam verwarmd is.

Ook heeft het zijne nuttigheid, dat men zijn lighaam, kleederen, en huis zeer zuiver houde. Wanneer de afgang bij eenig gezond mensch meer dan gewoonlijk traag is, kan het dienstig zijn die te verwekken door middel van Senebladen, Rhabarber, of Cremor Tartari. Men neeme bij voorb. voor een volwassen mensch ½ lood Senebladen van de stengels gezuiverd, en gebruike die als Thee ge-

trokken, of men neeme $\frac{1}{4}$ lood Rhabarber, vermengd met $\frac{1}{8}$ lood Cremor Tartari; welk laatste middel in Sijroop, of wel eenig vogt gemengd, kan worden ingenomen.

Huisgenooten, ofte alle zulke perzoonen, welke genoodzaakt zijn zieke menschen te bedienen, ofte volstrekt daar mede te verkeeren, behooren ter hunner beveiliging dezelve praecautien, als boven, in zo verre dezelve op hun kunnen worden toegepast, wel inzonderheid in agt neemen.

En deeze dienen te weeten, dat de besmetting wel het meest door den waassem des afgangs der lijderen, het speekzel der gezonden aandoende, wordt voortgeplant.

Zij moeten zich derhalve in der zieken kamer, zoo veel mooglijk, wagten voor het doorslikken van hun speekzel; en ook hierom liever, wanneer zulks noodig hebben, buiten dat vertrek, naa vooral deu mond te hebben uitgespoeld, eeten en drinken.

Deeze behooren ook nooit des morgens nuchteren bij de zieken te komen; en dienen vervolgens hun aangezicht en handen dikwijls te wasschen.

Die slechts voor een korten tijd bij eene zieke moeten vertoeven, kunnen met den toevloed van het speekzel door het kaauwen van Tabak, een stukje Mijrrhe, Oranjeschil, ofte Angelica Wortel, te vermeerderen, en het toegevloeijde speekzel geduurig uit te spuuwen, den mond zuiver houden. Het rooken van Tabak is mede niet ondienstig. Deezen is het ook niet raadzaam in het zieken vertrek te gaan nêerzitten.

Voorts moeten de huisgenooten en oppassers zorge dragen;

Art. 1. Dat de afgang der lijderen terstond in wel toegedekte potten buiten huis gebragt, en niet in een gewoon secreet geworpen, maar in de aarde bedolven worde.

Art. 2. Dat de lugt in het vertrek, waarin de zieke geplaatst is, altoos zuiver gehouden worde: ten welken einde men een lugtig turfvuurtje met hout stooken, en altoos over dag een venster, en des nachts een deur van 't vertrek moet

open houden; en, is die lucht zeer stinkend en bedorven, dan kan men dezelve met een weinig aangestooken buskruid, of met den waassem van heeten azijn, zuiveren.

Art. 3. Dat, wanneer er meer dan een persoon in hetzelve huis door deze ziekte zijn aangetast, men dezelve, indien daartoe gelegenheid is, ieder in een afzonderlijk vertrek legge, terwijl het noch gezonde huisgezin wederom in een ander afgezonderd vertrek dient te eeten en te slaapen.

Art. 4. Dat men zich niet ter neer legge op beddegoed, of zich dekke met deekens, lakens, of kleederen, die bij een zieke gediend hebben, ten zij dezelve alvoorens wel zijn gewasschen, gezuiverd en gelugtigd.

Art. 5. Eindelijk behooren dezulke niet in andere huizen, veel min in kerken te komen, voor in de ruime lucht eerst wat omgewandeld, en hunne kleederen verwisseld te hebben.

Gebeurt het echter, dat iemand niet tegenstaande alle deeze genoomene voorzorgen, door de Loop wordt aangedaan, en terstond geene gelegenheid heeft om met eenen Medicus daar over te spreeken, die neeme ten eersten $\frac{1}{4}$ lood Rhabarber, en raadpleege vervolgens, zodra mogelijk, met eenen Geneesheer.

Die reeds werkelijk door deeze ziekte zijn aangetast, en echter nog gaande en staande zijn, moeten zich, zo veel mooglijk, van allen omgang met gezonde menschen onthouden; en zich vooral niet bedienen van een geheim gemak, 't welk ook door gezonde menschen gebruikt wordt.

De lijderen moeten zich, vooral in 't begin der ziekte, niet bedienen van mispelen, sleedoorn, ofte andere 't zamentrekkende en stempende middelen, maar zullen altoos best doen zich geheel en al overtegeven aan het bestier van bekwaame Geneesheeren.

Die van de ziekte hersteld zijn, behooren, voor en aleer onder andere menschen of ter kerke komen, alle hunne kleederen, geduurende de ziekte gedraagen, afgelegd of ten minsten wel gereinigd hebben.

Het beddestroo, waarop de zieke gelegen heeft, behoort begraaven te worden, of anders bij kleine hoopjes binnen huis op de haardstede verbrand worden.

Het Linnen, door zieken gebruikt, moet eerst in loogwater gezet, en dit water voorzigtig weggegoten worden, eer dat het linnen verder wordt gewasschen.

De geweezen zieken-kamer moet op alle mooglijke wijzen uitgelucht, en door het branden van houtvuur, buskruid enz. wel gezuiverd en voorts uitgeboend worden.

Op dat deze Onze ordres te beter mogen worden naargekomen, en geëxecuteert, gelasten Wij onze Drosten in den Old-ambte, Westerwoldingeland, gelijk ook Onzen Ambtman van het Gorecht, benevens den Richter in het Sappemeer, alsmede de Richters van de Heerlijkheid Westerwoldingeland, om ieder in de aan Hen gedemandeerde Jurisdictien, alwaar de meergemelde besmettelijke roode Loop zal worden bevonden, of onverhoopt koomen, hieraan ten naauwkeurigsten de hand te houden, en de overtreders zonder eenige conniventie de gestatueerde breuken te doen betaalen.

En, ten einde niemand hiervan eenige onwetendheid moge voorwenden, zal deze in het Gorecht; Hogezant; het Sappemeer cum annexis; de beide Old-ambten, het klei Old-ambt, en de Heerlijkheid Wedde, en Westerwoldingeland, Bellingewolde en Blijham, van de Predikstoelen worden afgeleezen, en voorts alomme gepubliceert en aangeslaagen, alwaar men gewoon is publicatie en affictie te doen.

# THESES.

---

I.

*Acidum carbonicum in sanguine venoso liberum adesse statuo.*

II.

*In nostra Patria morbos praecipue oriri et disseminari, si aër diu idem manserit nec vicissitudinibus fuerit obnoxius, statuo.*

III.

*Qui dicant, causam proximam febrium intermittentium ideo esse ponendam in liene, quia hoc organon post mortem tam saepe morbosum offenditur, errare mihi videntur.*

IV.

*In gravi pleuritide dolor, qui inopinato evanescit, malum plerumque indicat exitum.*

V.

*Concedo Cl.* Stahl *dicenti, moliminibus quibusdam ad haemorrhoides observatis, hasce esse provocandas.*

VI.

*Errant, qui vomitum cruentum semper rupturae vasorum brevium tribuant.*

VII.

*Si ante velamentorum rupturam metrorrhagia oboriatur, quae non pendet a placenta praevia, nec ab utero scirrhoso, nec carcinomatoso, nec alia uteri morbosa affectione, tunc velamentorum artificialis ruptura ad uteri fluxum imminuendum mihi videtur esse remedium.*

## VIII.

*Si in rarissimis casibus, urgente tamen necessitate, versio omnino fieri nequit, propter brachium praevium infantis certissime mortui, id resecare licitum est.*

## IX.

*Expulso infante, placenta semper ex utero est removenda, si metus adsit, ne spasmus insequatur.*

## X.

*Ad curandas ossium fracturas fasciae constringentes non statim applicentur.*

## CORRIGENDA.

---

Pag. 25 lin. 1 erigendis . . . liceat *lege* erigendis, ne civium sanitati noceant. Cum autem talia, de quibus ideo suspicio aut querelae moveantur, erigere non liceat etc.

» 35 » 2 *insere post* (62), et recentius,

» 38 » 12 indusium mortuale *lege* pannum funebrem (*Lijklaken*)

» » » 13 indusium » »

» 40 » 16 » » » » »

» 44 » 12 » » » » »

AAN MIJNEN VRIEND

# H. NANNINGA,

BIJ ZIJNE

## BEVORDERING TOT MED. DOCT.

Mijn vriend, uw proeftijd is voleindigd,
 Gij snelt van hier met vlugge schreên;
Gij gaat uw zorg den kranken wijden:
Met d' Engel des verderfs te strijden
 Om de eertropheën, gaat gij heen.

Ach, zoo begeven de oude vrienden
 Den traag'ren tijdgenoot, die toeft,
En 't studiebootjen langzaam krukkelend,
Aan dissertatieteering sukkelend,
 Al hijgend door de baren loeft.

Zoet waren ze ons, die zalige uren,
Toen, neergezeten bij den gloed,
We in digte rookkolommen plasten,
In vriendschapskout het hart vergastten,
En spijze vonden voor 't gemoed.

Maar kort ook waren ze, als 't geflikker
Van 't hout, dat knettert in den brand;
Naauw weet de voet den weg te vinden,
Of, ach, reeds reiken trouwe vrinden
Ten afscheid ons de broederhand.

Dan staan we, als wingerts, wien de wijnstok
Ontviel, aan 't stormgeweld ten buit;
En zien, als grijsaards, zwak van krachten,
Die naar de ontbindingsstonde smachten,
Naar d' afloop onzer studie uit.

Dan zinkt de moed, de krachten wijken;
Hoe blijven wij ten kampstrijd reê,
Wanneer onzal'ge stookebranden
De roekelooze, onheil'ge handen
Slaan aan 't gebouw van orde en vreê?

Maar neen, ons troost het zoet verwachten,
De hope nog op betren tijd,
Wanneer we, op nieuw aaneengeklonken,
Van 't zoet der vriendschap zwijmeldronken,
Weêr naast elkaâr zijn neêrgevlijd.

Die vriendschap, die we in 't harte voeden,
    Die hoop, die op de toekomst ziet,
Doet wel bij 't afscheid zuchtend klagen;
Maar 't geen *moet* zijn, manmoedig dragen:
    Zij, die gelooven, haasten niet.

God met u, vriend! Met u zijn zegen
    Op 's levens pad, hoe 't kronk'len moog;
Bij 's lijders bed, dien ge aan de kaken
Des doods ontwringt; bij 't eerst ontwaken,
    Bij 't luiken van het sluim'rend oog!

L. S. P. MEYBOOM,
*S. S. Theol. Cand.*